INHOUD &

Voorwoord van de hoofdredacteur

In deze duistere tijden van de wereldwijde coronacrisis voelt praten en schrijven over pelgrimeren naar Rome bijna als een gotspe. Dat velen dit voorjaar – en mogelijk ook gedurende de zomer – moeten afzien van hun tocht is heel vervelend, maar in het licht van de totale omvang van deze crisis natuurlijk een luxeprobleem.
Toch zijn we als redactie blij dat we dit voorjaar onze energie op een positieve manier hebben kunnen inzetten om met elkaar weer samen een nieuw nummer van Omnes in elkaar te sleutelen. De klus bood mij althans de mogelijkheid de aandacht af en toe te richten op minder zorgelijke zaken en daarmee een stukje weerstand op te bouwen tegen al te sombere overpeinzingen.
Dankzij het geweldige “Decamerone-initiatief” van ons zeer gewaardeerde redactielid Titia Meuwese voel ik me inmiddels deel van een groep reizigers, die - door het rondwarende virus in een denkbeeldige herberg tot “huisarrest” veroordeeld - elkaar om de stamtafel met bijzondere vertellingen uit de slaap moeten houden. Voor het geval u het gemist heeft: u vindt elke dag een nieuw verhaal op onze site www.pelgrimswegen.nl/decamerone

Met een beetje fantasie zou je het vertellen en lezen van deze verhalen vanuit je leunstoel een soort “geestelijke pelgrimage” kunnen noemen. En nu blijkt uit het verhaal van historicus Patrick Naaktgeboren (op pagina 30) dat die optie van een geestelijke pelgrimage aan het eind van de Middeleeuwen een reëel bestaand alternatief was voor een fysieke pelgrimstocht. Door gedisciplineerde bid-rituelen kon men een aflaat bekomen en zo de in het vagevuur door te brengen tijd bekorten. Ook onze gastauteur Victor Broers spreekt in het verlengde daarvan over de “leunstoelreiziger”. Hij levert met zijn artikel (op pagina 11) de bijdrage van Roma Aeterna aan ons eerste samenwerkingsproject. Ons artikel uit Omnes 19 over het Romeinse wegennet verscheen deze winter ook in hun laatste nummer. Grote kans dat die uitwisseling nog een mooi vervolg krijgt.

Ik hoop dat het lezen van deze Omnes ieder van ons helpt een moment de aandacht af te leiden van de dagelijkse coronaverhalen en in onze verbeelding een eigen geestelijke pelgrimstocht te ondernemen.
Namens de redactie wens ik u veel leesplezier en goede gezondheid!

Arnoud Boerwinkel
Hoofdredacteur OMNES

Wat vindt u waar?

Pag. 2, 9, 17, 26, 34
Interviews met Ben Teunissen en Ruud Bruggeman, Jos Solberg, Antoine Bodar, Nathalie Mensink, Annelies van Rijn en Stephan van den Thillart

Pag. 6, 11, 30
Beschouwende verhalen van Titia Meuwese, Victor Broers en Patrick Naaktgeboren

Pag. 15, 24
Columns van Anne-Marie Reimert en Rinse van Gans

Pag. 16
Fietsverhaal van Arthur Veen

Pag. 5, 19, 29
Lezersbijdragen over hoogte- en dieptepunten van hun reis van Liesbeth van Geffen, Aat van der Harst en Henk Sieben

Pelgrimeren in tijden van corona

Quarantaine, een uit Italië stammend woord nota bene, dat ons nu vraagt zoveel mogelijk thuis te blijven. Doel is dat we een besmettelijke ziekte niet verder verspreiden, zoals destijds ook in Venetië. De Covid-19 pandemie beïnvloedt ons leven in alle facetten; school, werk, persoonlijk en gezondheid. Sommige mensen hebben het veel drukker en andere weten juist niet meer wat ze kunnen doen in hun huis.

Maar wat betekent dit voor pelgrims? Helemaal voor pelgrims die zo van Italië houden?
Ik denk dat velen van ons met veel medeleven kijken naar wat we zien en horen vanuit de gebieden waar we zo graag doorheen getrokken zijn, of waar we nu juist even niet naar toe kunnen. Veel van onze leden hebben hun plannen voor dit jaar moeten annuleren. Juist pelgrims trekken zo graag van plek naar plek en ontmoeten nieuwe, onbekende mensen met wie we dan snel een hechte band krijgen. Alles wat we graag doen, kan nu niet. Overigens net zoals er in de eeuwenlange pelgrimstraditie perioden zijn geweest door andere ziekten waardoor dit niet kon. Dus ook dit past weer in die traditie. Tegelijkertijd zijn pelgrims ook getraind in het omgaan met wat er is. Ja, de situatie is nu zo, dus pas ik me daar op aan, een hoge weerbaarheid. Ondanks alles wat er nog kan gebeuren met onszelf of onze naasten, uiteindelijk *Komt Alles Altijd Weer Goed*, zoals ons Lid van Verdienste Ben Teunissen in zijn nieuwe boek schrijft.

Zouden onze pelgrimservaringen ons en onze omgeving kunnen helpen in deze tijden? We zien overal om ons heen prachtige initiatieven ontstaan en verbindingen gelegd worden die alleen kunnen door een crisis. Zo kan mijn eigen vader inmiddels met Skype en Zoom videobellen, maar ook vond ik het initiatief van Titia Meuwese, onze hoofdredacteur van de nieuwsbrief fantastisch. In navolging van de *Decamerone*, is zij pelgrimsverhalen gaan verzamelen van onze leden om er elke dag een te kunnen delen onder onze leden. Een mooi voorbeeld van creativiteit dat ontstaat in deze tijd. De eerste twintig verhalen zijn al binnen. In het originele boek uit de Middeleeuwen zijn honderd verhalen gebundeld die gedeeld werden door een groep “pest-vluchtelingen” in een villa buiten Florence; en zoveel verhalen zijn er vast in onze vereniging ook. Lees ze dus vooral en meld je eigen verhaal aan.

Vanuit de vereniging wens ik jullie veel gezondheid en nieuwe creativiteit toe. Maak regelmatig een wandeling (met 1,5 meter afstand), lever je pelgrim-beeldmateriaal via de website, schrijf een verhaal, bereid je voor op tochten die weer gaan komen, pas op elkaar en blijf gezond. Graag weer tot ziens in nieuwe tijden en veel plezier met het lezen van deze prachtig nieuwe Omnes.

Roel Kamerling
Voorzitter Pelgrimswegen naar Rome

Wij pelgrims geloven niet meer in het toeval

Gesprek met Ruud Bruggeman en Ben Teunissen

Tekst **Arnold Spijker** Foto's **Ruud Bruggeman en Ben Teunissen**

Hoe een interview over "*Alles komt (altijd) goed*" eigenlijk over dromen, wonderen, verwondering en levenskunst blijkt te gaan.

Plotseling bots ik op een zonnige februaridag midden in Den Bosch tegen Ben op. Met Ben en Ruud heb ik een afspraak voor een interview over hun boek "*Alles komt (altijd) goed*". Ik was een uurtje eerder naar Den Bosch vertrokken om een mogelijke plek te zoeken voor dit gesprek. Tijdens deze ontmoeting zal blijken hoe belangrijk dromen zijn. 'Als je je dromen volgt, gebeuren er heel bijzondere dingen', zal Ruud later in het gesprek zeggen. 'Je moet je niet door je angst laten leiden, want dan heb je niets.'

Als ik later in de bibliotheek ben, vind ik zomaar een vrije tafel waar we met z'n drieën kunnen praten. Het lijkt of de tafel speciaal voor ons is gereserveerd. Hoe mooi wil je het hebben? Ook dat kwam dus goed..

Ben en Ruud hebben elkaar via de Vereniging Pelgrimswegen naar Rome leren kennen. Beiden zijn lid sinds 2008, Ruud was en Ben is nog steeds actief in de redactie van *Nieuwsbrief* en *Omnes*. Op zijn pelgrimswandelingen vond Ruud het heerlijk Ben als "boekenkast" te kunnen raadplegen. Ruud maakte elke dag aantekeningen. Elke drie weken stuurde hij een mail naar huis om contact te onderhouden. Elke drie weken stuurde hij ook een mail naar Ben om de

filosofische indrukken onder het lopen weer te geven. Ben antwoordde daarop en hieruit is het boek ontstaan. Een weerslag van tien jaar filosoferen met elkaar.
Voor hen beiden is pelgrimeren ook het verhaal van onverklaarbare ontmoetingen. Een verhaal over hoe je bijvoorbeeld zonder problemen je slaapplek vindt. Ben zou iedereen wel aan de hand willen meenemen om dit te laten zien. ‘Zie je wel dat het lukt. Het is niet te geloven! Je hoeft je nooit druk te maken over overnachtingsadressen. Het komt altijd goed’, zeggen ze beiden uit ervaring. ‘Het komt vaak voor dat er zomaar iemand opduikt die jou de juiste hulp of uitkomst biedt.’ Ze hebben soms wel trucjes om het lot een beetje te helpen. Die vertellen ze je graag.
Ruud vertelt over de bijzondere ervaringen tijdens het lopen. ‘De aardige mensen die je ontmoet. Mensen die iets voor je doen om niets. Heel bijzonder is dat. Pelgrimeren is voor mij ook het herontdekken van de goedheid van de mensen’, zegt hij. ‘De weg naar het hart. Hoe mooi is dat? Hoe fijn is dit? Geweldig! Het is heel eenvoudig allemaal, met alleen het hart kun je goed zien, zoals le petit prince al zei. Als pelgrim ben je uit je verhaal gestapt, daardoor maak je makkelijker contact, want verhalen, rollen, posities scheppen afstand.’

Wat heeft tien jaar samen filosoferen jullie opgeleverd?
Ben: ‘Ik vond het erg boeiend en keek naar elke mail uit. Het nodigde uit om een eindje verder te denken, gestimuleerd door de mail en door citaten. Filosoferen werd een verrijking. Ik ontmoette iemand die mij naar de les toe trok. Zo van: “zoek dat eens uit. Is dat ook zo? Waarom past dit in die gedachtegang?” In feite hielden we elkaar bij de les.’
Jaren is het tweetal bezig geweest hun archief door te spitten en wij, lezers van hun boek, worden nu in de afronding van dit proces betrokken.

Ruud vertelt over z’n bijzondere ervaringen en ontmoetingen. ‘In Kroatië bijvoorbeeld wandelde ik over een 35 kilometer lange dijk langs de Donau. Toen ik daar een slaapplek had gevonden, raakte ik in gesprek met de mannen die daar woonden. Die vertelden: “Wij wonen hier alleen als we geld hebben. Als het geld op is gaan we weer terug”. Dat is toch prachtig! Dat vind ik nou een bijzondere vorm van geïnspireerd leven in het hier en nu, zonder je druk te maken en zonder te oordelen over wat je moet doen of wat er gebeuren moet.’ Ruud werd zich bewust hoe belangrijk het is om het heden bewust te beleven en zonder angst een avontuurlijke uitdaging aan te gaan. ‘Mensen hebben zoveel oordelen als ze geen zekerheden hebben’, voegt hij eraan toe. ‘Ik vond het fijn in m’n eentje te lopen. Bij het wandelen samen met een ander word je sneller afgeleid van je eigen gedachten’.

De lievelingsfilosoof van de twee auteurs is Michel de Montaigne (1533 –1572). Zijn lessen in levenskunst waren

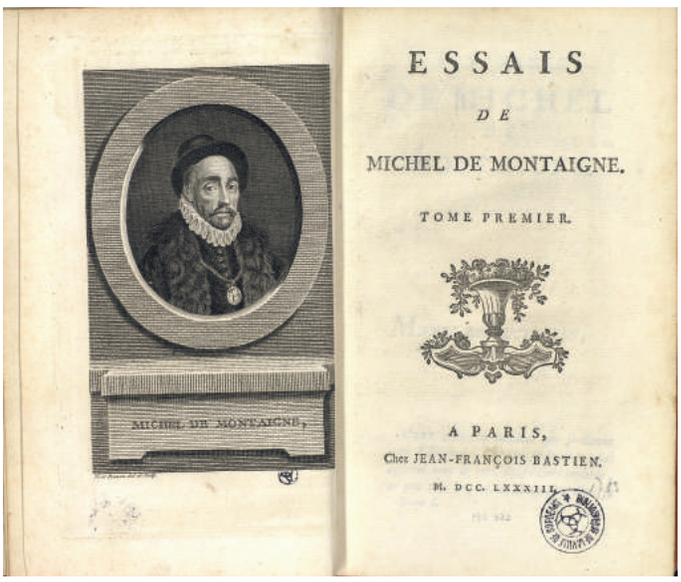

een bron van motivatie en inspiratie voor heel wat e-mailverkeer tussen beide schrijvers. De Montaigne schrijft dat we in ons leven een achterkamer voor onszelf moeten houden om onze afzondering te cultiveren en ons werkelijk vrij te maken. Hij geeft ook het advies om elke dag wat tijd voor stilte en aandacht te nemen. ‘In die eenzaamheid’, stelt Ruud, ‘kunnen we ook beter eens even onszelf en onze gedachten waarnemen, met al onze wensen en meningen en oordelen, die ons afhouden van een waarnemen van de wereld en de mensen zoals ze werkelijk zijn: dé basis voor onze gelukzalige verwondering’.

Heeft pelgrimeren en filosoferen invloed gehad op jullie leven?
Ben: ‘Ik koester die verhalen. Alle verhalen ging in een mapje. Ik verlangde altijd naar een vervolg. Het werd een stapel ideeën waar we iets mee moesten doen. We wilden dat ook anderen ervan moesten meegenieten. Uit dat idee ontstond ons boek.’ Terugblikkend op dit proces van pelgrimeren en filosoferen zegt hij: ‘na mijn pelgrimeren was ik niet meer dezelfde Ben. Ik heb veel meer leren relativeren. Ik ben ook cursussen filosofie gaan volgen. Dat gaf me vitamine. Mede daardoor ben ik makkelijker geworden voor mezelf. Dat hebben anderen ook tegen me gezegd; daardoor ben ik het gaan geloven.’
Ruud voegt eraan toe: ‘ik heb er m’n leven door kunnen overzien. Ik kreeg er de mogelijkheid door dingen op een rijtje te zetten. Ik heb veel inzichten gekregen hoe je langs de moeilijkheden heen kunt gaan en gelijk beseffen: ik ben stralend gelukkig. Evenzo leerde ik dat het leven doorgaat, ook na het pelgrimeren. De weg eindigt niet, maar begint pas in Compostela, want thuis zit je weer in dezelfde rotzooi. Het is zoals Paolo Coelho in *De Alchemist* zegt: ”De schat ligt niet elders, maar ligt hier.” Waar verlang je naar en waar brengt je dat heen? Dat zijn de wezenlijke vragen voor mij.’

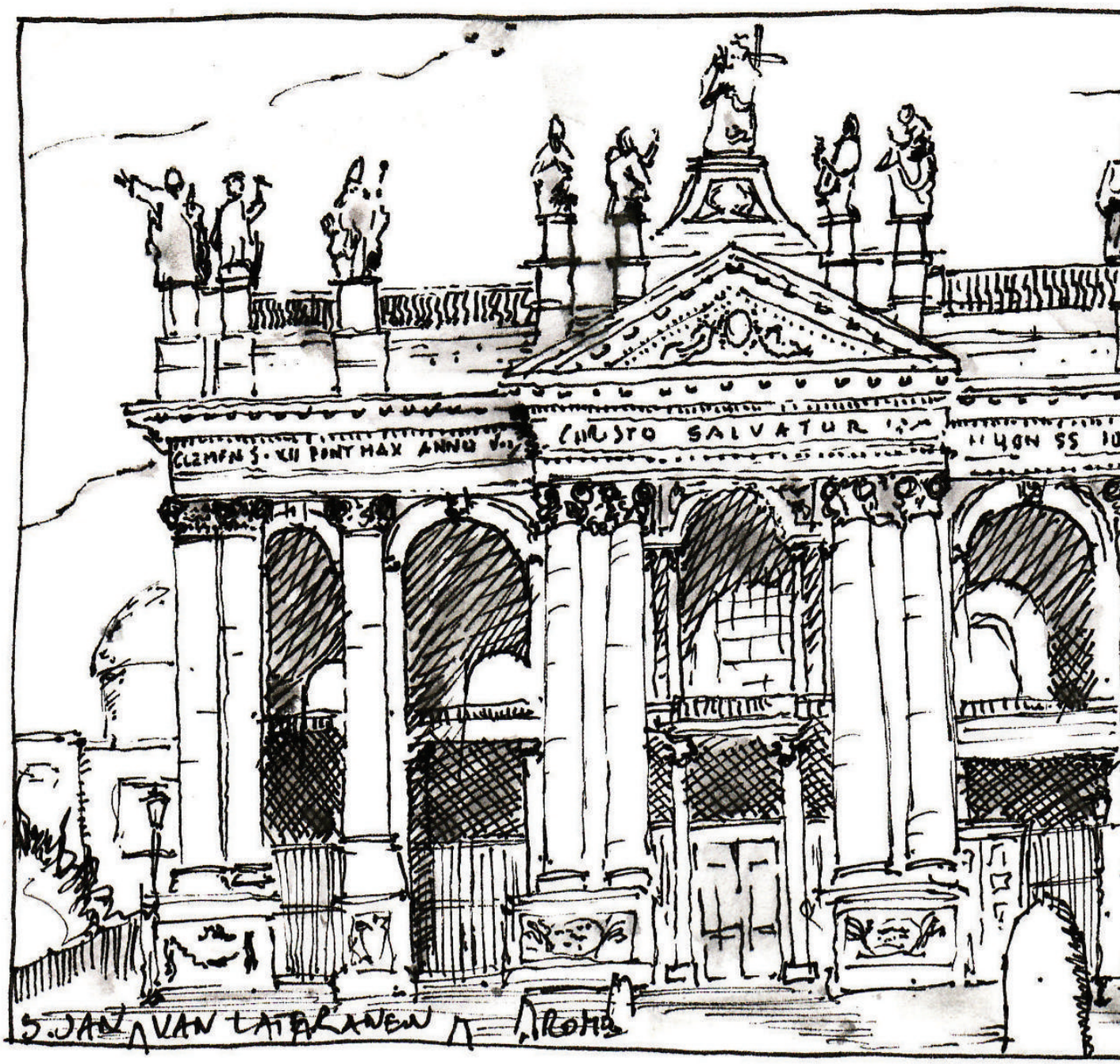

Komt alles altijd goed? Is het niet gewaagd om zoiets te zeggen?

Ben heeft enorm getwijfeld of het boek deze titel wel moest dragen. Per slot hangt er heel veel af van je perceptie van wat jij goed noemt. Als je het filosofisch bekijkt is er geen “goed” of “slecht”. Problemen worden veroorzaakt door ons oordeel erover. De ware levenskunst bestaat er dan uit om je oordelen los te laten. Dat is overigens minder simpel dan het klinkt, maar het mooie van pelgrimeren is dat je uitgenodigd wordt om dat te doen.’

Ruud Bruggeman en
Ben Teunissen
ALLES KOMT (ALTIJD) GOED
ISBN 978-94-91899-32-4
Voor €14,95 te bestellen via
www.anoda.nl

Sint Jan van Lateranen, Rome door Ben Teunissen

Zo is dit boek eigenlijk ook veel meer dan een boek over filosoferen. ‘Filosoferen doe je met je hoofd’, zegt Ruud. ‘Je vindt er nooit een verklaring mee voor het onverklaarbare. Maar dat onverklaarbare is er wel en dat vind je vooral door je hart open te stellen. Als dat lukt tijdens een pelgrimswandeling overkomen je wonderen. Wij denken dat dit boek ook anderen inspiratie biedt om die pelgrimsweg te gaan.’

Lezersbijdrage

Er is meer tussen hemel en aarde

door Liesbeth van Geffen

Afgelopen oktober gingen we onze laatste etappe van Bolzano naar Rome fietsen.
Fantastische tochten, zonnig weer, ongerepte natuur, prachtige dorpjes en stadjes, vele oude kerkjes, enthousiaste en hulpvaardige mensen en aparte slaapplaatsen onderweg. Vele wondertjes en verwonderingen. Maar het meest wonderlijke van de hele reis was het moment van aankomst in Rome op het fietspad langs de Tiber: een absurde, plensbui met onweer en bliksem overviel ons, waardoor we ploeterend, en vol angst ons eindpunt bereikten. Om bij de camping te komen moesten we ook nog over een drukke autobaan onze weg zoeken. Exact op de plaats van aankomst in Rome brak het achterwiel van één van onze fietsen onherstelbaar!
Als dit onderweg gebeurd was onder het fietsen, dan waren ellende en leed niet te overzien geweest.
Er moet een engeltje op onze schouders meegereden hebben.

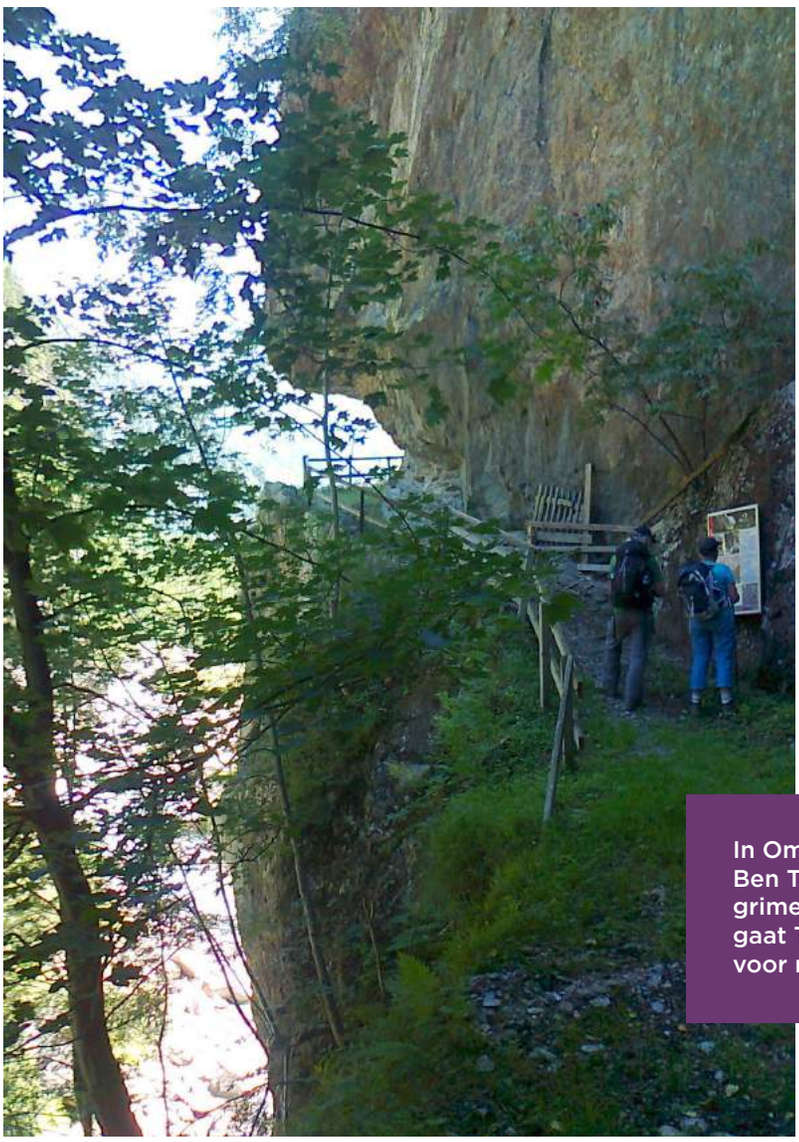

Pelgrim in het Europese landschap

Tekst en foto's **Titia Meuwese**

In Omnes 19 verscheen een artikel van Ben Teunissen over de invloed van pelgrimeren op de economie. In dit artikel gaat Titia Meuwese in op de gevolgen voor milieu, natuur en landschap.

Een fiets- of wandeltocht naar Rome lijkt op het eerste gezicht heel goed voor het milieu: je doet het op eigen kracht, *slow tourism*, weinig CO2-uitstoot. Je neemt deel aan een trend: ecotoerisme is ín en een pelgrimstocht heeft daar veel elementen van. Maar is dat echt zo? Het zou een mooie opdracht voor een student van een milieu- of toerismeopleiding zijn. Hier alleen een aantal losse opmerkingen.

De reis

Het maakt veel uit of de tocht bovenop een vakantiereis komt of voor vakantie in de plaats: in het eerste geval moet je de milieubelasting vergelijken met de thuissituatie, in het andere geval met andere vakantiereizen.
De vliegreis terug geeft een flinke CO2-uitstoot. In één keer terugreizen nadat Rome is bereikt scheelt veel CO2 vergeleken met de situatie waarbij de reis in stukken wordt gelopen en steeds heen en weer wordt gereisd. (Fietsers gaan bijna allemaal in één keer). Fietsers kunnen door weer terug te fietsen hun CO2-uitstoot flink verkleinen.

En voor iedereen geldt dat je ook met de trein terug kunt of met de bus. Een groeiend aantal pelgrims doet dit en velen zijn tevreden over de rust van het zo langzamer terugkomen naar Nederland. Je kunt de weg zo kiezen dat je min of meer je route in omgekeerde volgorde doet. Op onze website is daar informatie over te vinden onder de kop: De weg terug.

Milieubelasting onderweg

Wassen van alle beddengoed is juist bij pelgrims belastend, omdat je op elke plaats meestal maar één nacht doorbrengt. Wie overnacht in onderkomens waar je een eigen slaapzak en handdoek meeneemt, bespaart daarmee water, energie en wasmiddel. Een tent is het minst belastende onderkomen. Eet zoveel mogelijk lokaal voedsel, vaak te koop op de markt of in kleine supermarktjes. Zo kochten wij ergens aan de Ligurische kust kaas, brood en fruit in een supermarkt. Daar vroegen ze verbaasd waar we heen gingen die dag met onze rugzakken en stokken. Toen we zeiden dat we de lunch

boven op de berg gingen eten zeiden ze: koop deze kaas, die kan goed tegen de hitte. En dat was zo, alleen bleek die kaas helaas alleen daar te koop.

Invloed op de natuur

In Zwitserland is net een onderzoek gepubliceerd over de vraag: stoot een pad op zichzelf vogels en wild af, of is het pas van invloed als mensen over het pad lopen? Het laatste blijkt het geval te zijn. In elk geval moet je in natuurgebieden de paden volgen en niet even afsteken. Erosie van steile hellingen door het lopen over smalle paden: je ziet soms plekken waar een weg een riviertje wordt, waarna een hele berghelling langzaam kan gaan wegspoelen. Maar dit is toch iets ingewikkelder: om te beginnen verandert een landschap als het niet meer onderhouden wordt. Dus als door onze tochten het boerenland beter behouden blijft, is er minder erosie doordat een omgevallen boom weggekapt wordt, paden weer onderhouden worden, enzovoorts. Als je ooit op een pad hebt gelopen waar net onderhoud wordt gepleegd, weet je dat een simpel pad op een steile helling maken en onderhouden echt moeilijk is. Als er teveel bos verdwijnt kan er met regen veel grond wegspoelen; als de weiden niet meer gemaaid worden kan sneeuw op lang gras veel sneller tot lawines leiden, die veel van de ondergrond kunnen vernielen. Op mijn tocht door Zwitserland was de weg drie kilometer omgelegd. Wij namen het oorspronkelijke pad. Dat was nog prima, behalve op één punt, waar als gevolg van erosie het nog nét mogelijk was verder te lopen. Zo is het helaas met bergpaden: als er ergens een stuk weg van twee meter onbegaanbaar wordt, is het hele pad onbruikbaar.

De pelgrim in het landschap

Onze tochten gaan voor ongeveer 90% door dun bevolkte landschappen. Af en toe is het een toeristisch ontwikkelde streek, heel vaak niet. Wie zich daarvoor openstelt ziet onderweg hoe het Europese platteland leegloopt, hoe iedereen probeert te blijven bestaan, winkeltjes net openblijven, scholen en kerken nog niet helemaal vervallen. Het landschap van Europa is oud en divers, echt wilde natuur is al lang geleden verdwenen, alles wat je ziet is ontstaan onder invloed van het beheer door mensen. Begonnen met in de steentijd platbranden van bos tot millimeteren van de rijstvelden in de Povlakte in de negentiende eeuw. Een heel divers landschap is gevormd, overal net anders en dat is het mooie ervan. Het historische landschap is bijna nergens zo compleet aangetast als in Nederland, dus wij vinden het al heel gauw mooi. Kijk echter kritisch naar de toestand van het landschap en je ziet dat het niet meevalt. In Noord- en Midden-Frankrijk vind je zeer grote kale graanvlaktes, in Duitsland heb je grote eenvormige sparrenbossen, de Alpen eroderen onder invloed van skipistes en slecht beheer; in de Apennijnen heb je sterke erosie door wegvallend beheer als gevolg van de ontvolking.
Als we over tien jaar nog zo'n pelgrimstocht kunnen

Erosie in de Vogezen

Wegerosie

maken dan moeten we hopen dat de infrastructuur niet helemaal verdwijnt, want dan verdwijnen de paden, de winkels en de overnachtingsmogelijkheden compleet. Dat kan alleen voorkomen worden als ook veel anderen het landschap dat wij passeren gebruiken voor toerisme: fietstochten, wandeltochten, excursies in landschapsparken. Of misschien moeten wij dat ook zelf doen als we geen verre doorgaande pelgrimstocht maken. Anders is alleen de Via Francigena nog bruikbaar voor de pelgrim. Daarover in een volgend artikel, want in Europees verband zijn er juist voor de Via Francigena grote plannen.

Maak contact!

Tenslotte nog dit: als pelgrim heb je contact met mensen die je anders nooit zou spreken. Die wonen op plekken waar ze vaak het gevoel hebben niet gehoord te worden. Onze interesse in hun leven, ons medeleven met hun best zware inspanningen, het feit dat we hun niet meteen vergeten: dat alles heeft een positief effect. Zie je onderweg bijzondere planten, bomen of vogels? Zij kunnen er meer over vertellen. Zo kwamen we eens van Assisi over de Monte Subasio en vertelden in het hotel in Spello over de mooie narcissen. De ogen van de receptioniste straalden! Dus maak een praatje, neem desgewenst een bede mee naar Rome, stuur een foto op, of maak een link in je verslag. Pelgrim ben je in een landschap en je kunt het doen dankzij de mensen die daar wonen.

Raadpleeg voor meer informatie de website *planet-wissen.de/natur*

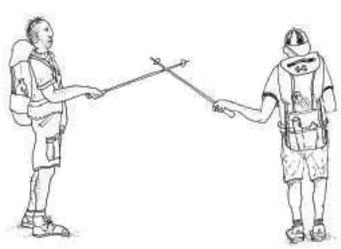

DE ONDERBROKEN TOCHT

Emma de Graaf - 15 maart 2020

Wat in het vat zit…

<< Daar sta ik dan, midden in de supermarkt. Veel dingen zijn op en eigenlijk wil ik hier helemaal niet zijn. De toestand in de wereld maakt mij verdrietig en ik had het voor zoveel dingen liever anders gezien. Door het coronavirus zijn nu in de landen waar ik doorheen reis de kerken en kloosters en andere plekken waar ik had willen slapen dicht. Ik heb daarom helaas moeten besluiten mijn pelgrim-age voorlopig uit te stellen.
Maar wat in het vat zit verzuurt niet. En als het dan weer kan, dan pak ik mijn rugzak en ga ik! >>

Jos Solberg, wandelende schilder of schilderende wandelaar?

Tekst **Leo Baeten**
Foto's **Jos Solberg**

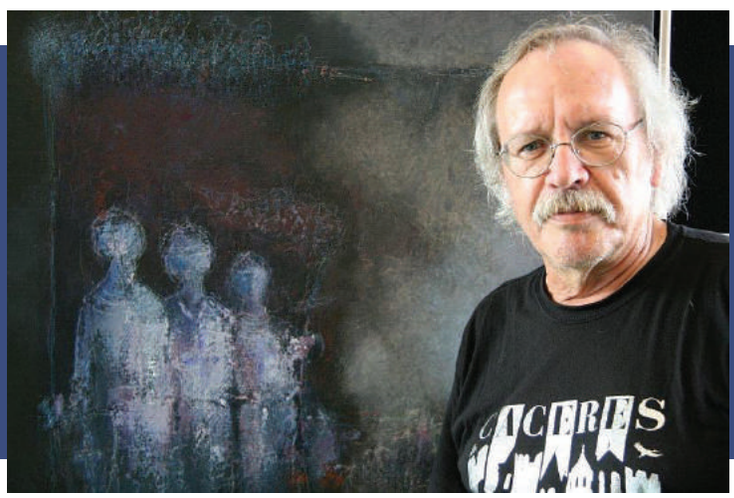

In september/oktober 2019 werd op de TV de serie "We zien ons" vertoond. Het programma gaf een inkijkje in de Geleense wijk Lindenheuvel. Ik woon vlakbij de wijk zodat de serie voor mij een feest van herkenning was. Onder de geportretteerde figuren miste ik er één: Jos Solberg.

Enige jaren geleden leerde ik Jos kennen toen we beiden panellid waren in een symposium over pelgrimeren tijdens de Kunstdagen Wittem. Jos bleek niet alleen wandelaar te zijn maar ook een begenadigd schilder. Het bijzondere van de kunstwerken die hij nu maakt is dat ze de artistieke weergave zijn van de ervaringen op zijn wandeltochten. Ik vond het jammer dat hij niet in het TV-programma voorkwam. De wijze waarop hij zijn belevenissen als wandelaar in schilderijen vormgeeft maken hem in meerdere opzichten tot een kleurrijk figuur in de wijk. Jos woont op de derde verdieping van een huis naast de kerk van Lindenheuvel. De wanden langs de trappen naar zijn hoog gelegen studio waren behangen met zijn schilderijen. Boven kwam ik in een multifunctionele ruimte die zowel zithoek, toilet, douche, keuken en kantoor, als zijn atelier herbergde. Op de ezel stond een net voltooid schilderij en aan de wanden hingen zijn laatste werken.

Mijnwerkerszoon

Jos Solberg werd in 1945 geboren in Lindenheuvel. Die wijk ligt onder de rook van het huidige DSM, de voormalige Staatsmijn Maurits. Lindenheuvel was vroeger de wijk van de mijnwerkers en vader Solberg was ook mijnwerker. Anders dan de meeste jongens uit de wijk ging Jos niet naar de mijnschool maar volgde hij het gymnasium. Tegen de tijd dat hij zijn intrede in het arbeidsproces deed werden de mijnen gesloten. Na een loopbaan als etaleur/decorateur ging Jos in 1968 in de gezondheidszorg werken. Tot zijn pensionering in 2005 was hij 27 jaar als hoofd bezigheidstherapie werkzaam binnen de verpleeghuiszorg voor Alzheimer patiënten. Reeds op het gymnasium begon Jos met tekenen en schilderen. In de klassieke meester-gezel structuur volgde hij daarna, op advies van zijn vader, lessen bij diverse kunstenaars om zich de verschillende aspecten en technieken van het schilderen eigen te maken. De schilderijen die hij maakt zijn altijd een afspiegeling van zijn actuele levenssituatie. Zo schilderde hij naar model in een periode van boeiende relaties. Na zijn pensionering werd Jos full-time beeldend kunstenaar. Zijn leven is nu geheel op schilderen gericht. Jos geniet een pensioen dus hoeft hij niet van de verkoop van schilderijen te leven. Eerlijk gezegd zou hij dat ook niet willen, want hij wil vrij zijn om naar eigen inzichten en ideeën te schilderen. Als hij werk verkoopt dan is dat vooral om de materiaalkosten van zijn "passie" te kunnen financieren. Jos is daarnaast

lid van de expositiecommissie van museum Valkenburg en al bijna twintig jaar bestuurslid van de Limburgse Kunstkring, een collectief van professioneel geschoolde kunstenaars. Op deze wijze zet hij zich in om kunstzinnige evenementen en exposities te organiseren, waarop hijzelf en/of collega-kunstenaars hun werk tonen aan de bezoekers. Eind negentiger jaren begon Jos Solberg lange afstandswandelingen en pelgrimstochten te maken en na zijn pensionering is hij bijna jaarlijks onderweg.

Siamese tweeling

Hij liep o.a. al vijf maal via diverse routes naar Santiago de Compostela en een keer was Rome zijn eindbestemming. De ervaringen onderweg zijn de inspiratiebron voor de schilderijen die hij de laatste decennia maakt. Voor Jos zijn wandelen en schilderen intussen een soort Siamese tweeling geworden: hij wandelt om beelden in zijn hoofd te verzamelen om te kunnen schilderen.
Wandelen is voor Solberg méér dan ontspanning. Al wandelende denkt hij na over zichzelf en over zijn plek in deze wereld. Daarom loopt hij het liefst alleen. De avonden gebruikt hij om mensen te ontmoeten en om kort te noteren wat er die dag door zijn hoofd heeft gespeeld. Die aantekeningen werkt hij later thuis uit tot een reisverslag dat hij op zijn eigen website publiceert (www.jossolberg.net).
De landschaps-schilderijen die Jos Solberg momenteel maakt voor zijn expositie “Omweg naar Santiago” verbeelden zijn “wandelbelevenissen”. Het is in feite autobiografisch werk, omdat bijna op elk doek een klein figuurtje voorkomt. Dat is Jos zelf, want wat uitgebeeld wordt zijn de ervaringen, gevoelens en gedachten van hemzelf. Naast het schetsmatig weergegeven figuurtje is soms in de verte vaag een huis of een stad waarneembaar, maar meestal bepalen het kleurenspel en de vormen de sfeer. Zo laat het schilderij dat hij maakte van zijn wandeling door de Aubrac nevelachtige vormen in diverse wit-, grijs- en zwarttinten zien.
Jos wandelde die dag namelijk in een sneeuwstorm en om de weg niet kwijt te raken liep hij in de voetsporen van een voorganger. Op dit schilderij zijn daarom, bij hoge uitzondering, twee figuren te zien. Jos schildert puur vanuit zijn herinnering en een waarheidsgetrouwe weergave van het landschap is voor hem totaal onbelangrijk. Zo laat het schilderij van zijn aankomst in Santiago wel de contouren van een stad zien, maar alleen Jos weet waar je echt naar kijkt.

Rust, Ruimte en Reflectie

De tijd die Jos aan een schilderij besteedt is erg variabel. Soms voltooit hij in een dag het schilderij, dan weer is hij een week aan het worstelen. Jos maakt zijn schilderijen intuïtief. Hij begint niet met een schets en ook op het doek geeft hij de ruwe vormen van het onderwerp niet aan. Hij begint spontaan en ziet wel waar het eindigt. Dat is voor hem spannend en zelf wordt hij graag verrast door de weg die hij tijdens het schilderen aflegt. Natuurlijk werkt Jos niet vrijblijvend en hij weet wel ongeveer waar hij uitkomt. Hij is te zeer vakman om pas tevreden te zijn als zijn gevoelens en gedachten op het doek vastgelegd zijn. Intuïtief werken en inspiratie zijn de elementen in een proces dat verder voor het grootste deel gewoon hard werken is. Elk landschap moet voor hem de drie R’s uitstralen: Rust, Ruimte en Reflectie. Dat wil hij de beschouwer aanreiken. Met zijn schilderijen wil Solberg dan ook bewust een tegenpool zijn voor onze huidige hectische maatschappij.
Is Jos Solberg nu een wandelende schilder of een schilderende wandelaar? Waarschijnlijk het eerste. Jos moet zich kunnen uitdrukken. Niet dwangmatig, maar wel noodzakelijk. Voor Jos is de schilderkunst het middel waarmee hij zich uitdrukt. En om nieuw werk te kunnen maken, gaat hij steeds weer wandelen. Hopelijk laat zijn gezondheid het toe dat hij dit nog lang kan volhouden.

Titel: “Aubrac”

Het altaar van de eeuwigheid

Tekst en foto's **Victor Broers**

'Europa is en wordt bewandeld. Dat is van wezenlijk belang', zo stelde George Steiner in zijn Nexus-lezing 'The Idea of Europe', in november 2003. De grote Frans-Amerikaanse cultuurfilosoof, die ons helaas begin dit jaar ontviel, ging in zijn verhaal op zoek naar elementen die het wezenskenmerk vormen van ons prachtige continent, dat wat Europa uniek maakt in de wereld. Een ervan, aldus Steiner, is het feit dat Europa een continent is van wandelaars.

'De cartografie van Europa', vervolgt Steiner, 'is ontstaan uit de mogelijkheden, de waargenomen horizonten van mensenvoeten. Europese mannen en vrouwen hebben hun kaarten gelopen, van gehucht naar gehucht, van dorp naar dorp, van stad naar stad.
Afstanden zijn in de regel op de menselijke leest geschoeid, ze zijn overbrugbaar voor de voetreiziger, voor de bedevaartganger [....], voor de wandelaar, solitair dan wel in gezelschap. Er zijn stukken dor, moeilijk toegankelijk terrein; er zijn moerrassen; hoog oprijzende alpen. Maar geen ervan vormt een onoverkomelijk obstakel. Er zijn geen Sahara's, geen steenwoestijnen, geen ondoordringbare toendra's. Bergpassen hebben schuilplaatsen zoals parken hun bankjes. Heideggers *Holzwege* leiden door de donkerste bossen. Europa heeft geen *Death Valley,* geen Amazonegebied, geen voor de reiziger ontoegankelijke 'rimboe'. Dit gegeven is bepalend voor de relatie die van meet af aan tussen de Europese bevolking en haar landschap heeft bestaan.'

Existentiële crisis

Recent echter is de Europeaan zijn landschap ontnomen – en de pelgrim zijn pelgrimage. Ons Europa verkeert momenteel in een existentiële crisis. Nog klinischer dan de naam van het virus dat momenteel rondwaart – COVID-19 -, snijden de maatregelen van overheden om deze pandemie een halt toe te roepen door de Europese ziel. Het continent van de eeuwige beweging van volkeren, culturen en ideeën is met een overweldigende snelheid tot stilstand gekomen. De grenzen zijn dicht, veel wegen zijn afgesloten en voor een groot deel van de Europeanen vormt de eigen voordeur inmiddels de van rechtswege opgelegde grens tussen het begaanbare en het onbegaanbare.

Ondanks de (onze tijdgeest zo kenmerkende) zoektochten naar harde cijfers en zekerheid, kunnen zelfs de meest vooraanstaande virologen ons niet vertellen hoe lang wij onszelf nog in isolatie en gevangenschap zullen moeten houden. Totdat de lucht geklaard is - en wij onze natuurlijke plek op de wegen in het Europese landschap weer kunnen innemen - rest de pelgrim die zijn huidige realiteit wil ontstijgen slechts de tocht van de leunstoelreiziger. Welnu, ook deze tocht is van onschatbare waarde, weet ik uit ervaring. Mijn eigen, lange periode van pelgrimage begon in mijn fauteuil, waarin ik de reisdagboeken van Emo tot Boswell, van Beckford tot Byron verslond. Vele literaire kilometers legde ik af, tot het moment kwam waarop ik mijn baan opzegde en zelf mijn reis aanvaardde. Het verleden riep en de toekomst lonkte, het heden kon niet anders dan mij laten gaan.
Ik trok Europa in en meanderde langzaam richting het Zuidland, op een reis die een Grand Tour en een pelgrimage ineen zou worden. Natuurlijk was mijn eindbestemming Rome, de stad der steden, maar zover was het nog niet. Mijn reis ernaartoe werd een mooie en bovenal indrukwekkende aaneenschakeling van ijkpunten in de Europese beschavingsgeschiedenis; een rite de passage tot inwijding in een diep bewustzijn van de magie van de Europese cultuur. Dit bewustzijn valt niet bij elkaar te lezen, het vergt fysieke verbinding met de vele plaatsen waar onze Europese samenleving werd wat zij nu is.

De Grande Dame kent geen genade

De gelukzalige reiziger die na veel omzwervingen in Rome aankomt leert al snel een harde les: de Grande Dame laat zich niet zomaar veroveren. Toegegeven: van de grote horde wilden die zich gedurende drie, vier dagen, stort op haar culturele schatten als op een grab-and-go menu in een wegrestaurant, vraagt zij niet veel. Even geduldig als meewarig wuift zij de arme zielen uit, wanneer deze in hun overvolle touringcar weer verder trekken of huiswaarts keren. Maar voor de pelgrim en de ‘grand tourist’ toont Hare Majesteit geen genade. Deze daagt zij eindeloos uit; en velen drijft zij tot manie.
De Eeuwige Stad bevat een historische, eclectische gelaagdheid die zelfs voor de zeer belezen en ervaren bezoeker het uiterste vergt. Nu dacht ik mijn huiswerk gedaan te hebben. Op mijn 16e namen mijn ouders mij voor het eerst mee naar het epicentrum van de Romeinse beschaving. Een hele dag wandelden wij over het Capitool, de Palatijn en het Forum

Forum Romanum

Romanum, waar we de oudheden bestudeerden die, hoe indrukwekkend en belangrijk ook, er in mijn ogen bijlagen als een hoop grofvuil langs de toen nog vrij toegankelijke Via Sacra. In datzelfde jaar – het bijzonder mooie Jubeljaar 2000 – ging ik op Romereis, het hoogtepunt in de schooltijd van iedere gymnasiast. Gedrild door onze bevlogen (kunst)geschiedenisdocenten marcheerden wij vol verwondering en ontzag van kerk naar kerk - en traden binnen door de vier heilige deuren die voor de gelegenheid geopend waren. ‘s Avonds zwierden wij over de pleinen en vierden feest, keer op keer niet in staat blijkend onze puberale hormonen te bedwingen.
Een paar jaar later werd ik als student gevraagd in de voetsporen van mijn oude leermeesters te treden. Samen met enkele vrienden pakten wij de herdersstaf op, en tot op de dag van vandaag leiden wij jaarlijks voor de duur van zeven dagen een kudde gymnasiale schapen door het territorium van de wolvin.

Romulus en Remus

Rome als spiegel voor de ziel

Ik meende de oude dame aan de Tiber inmiddels tamelijk goed te kennen. Maar in de eerste weken van mijn verblijf als pelgrim-grand tourist zou ik gaandeweg tot de conclusie komen: Rome kennen is niet genoeg. Het gaat erom dat je haar leert voelen; pas dan zal zij zich werkelijk voor je openen! Rome vormt een heldere spiegel voor de ziel. Wie als pelgrim of als grand tourist in de Eeuwige Stad aankomt zal zich vroeg of laat realiseren dat zijn of haar werkelijke reis, de lange reis naar binnen, pas begint.
Rome duldt geen maskers; zij dwingt je als reiziger je bloot te geven en jezelf te leren kennen. Hoe verhoud ik mij tot deze stad? Hoe wil ik haar benaderen? Rome kent vele toegangswegen, voortgekomen uit de diverse eeuwen uit de lange geschiedenis van de stad. Langs welke eeuw wil ik Rome binnenkomen? Reeds bij aankomst word je als reiziger geconfronteerd met deze nog tamelijk onschuldige overwegingen. Zelf koos ik op mijn eerste grote Europese reis (twee jaar later zou er nog een volgen) voor de antieke Via Appia.

Volledige overgave aan Dea Roma

Hoe verder men de stad in loopt, hoe meer men verstrikt raakt in haar web van straten waar je de weg alleen maar zult vinden als je je hart volgt. En hoe langer men in Rome verblijft, hoe existentiëler de vragen worden die deze immer verleidelijke dame aan je opdringt. Vragen die gaan over schoonheid, over sterfelijkheid, over bezieling en nalatenschap. Vragen waarop je als reiziger alleen mooie, rauwe en eeuwige antwoorden zult kunnen vinden wanneer je je volledig overgeeft aan Dea Roma. Met hen die deze confrontatie met de stad en met zichzelf niet aankunnen speelt Madame het spel der vergankelijke verleiding. Terwijl haar gewillige slachtoffers gemaskerd paraderen op de Via del Corso - zoals tijdens carnavalsoptochten van weleer – leidt zij hun blikken naar haar boezem van goud, porfier en frescowerk, en maakt hen blind voor de naderende ontgoocheling. Want eenmaal teruggekeerd ten Noorden van de Alpen, vinden zij wederom een plat bestaan, dat zij hebben nagelaten te verrijken met de werkelijke magie die Rome te bieden heeft.
Rome confronteert iedere reiziger met zichzelf. Echter, hij die de handschoen oppakt wordt hiervoor rijkelijk beloond. Voor hem vormt Vrouwe Roma een eeuwige inspiratiebron om alles uit het leven te halen. Om te leven, in plaats van te overleven! Om alle scheppende kracht die men als mens bezit aan te boren om het menselijke te ontstijgen.

Oude leven offeren

En God zij dank hebben velen al gehoor gegeven aan haar lokroep! Het bewijs vindt men hier op ieder plein, in ieder paleis en in iedere kerk. Rome is de tempel van boven-menselijkheid waarin voor iedere sterveling plaats is, mits hij het Goddelijke in zichzelf weet aan te boren.

Wat heb ik hier te doen? Wat heb ik toe te voegen aan het toneel der geschiedenis? Wat heb ik na te laten aan de volgende generaties? Als jonge, volgens de

maatstaven van die tijd succesvolle *'young professional'* had ik een mooie baan gehad, voor de publieke zaak nog wel... Maar waar leidde het allemaal toe? Teleurgesteld in mijn samenleving van korte-termijn-denken, hyper-consumentisme en *bullshit jobs* – en in mijn eigen aandeel daarin – stond ik nu hier voor het altaar van de eeuwigheid, en werd door alle bewoners van de Parnassus, een voor een, ter verantwoording geroepen. Het oordeel was hard en helder: ik moest mijn oude leven offeren om de toekomst die voor mij in het verschiet lag te ontsluiten.

Tussen dat moment en nu liggen zeven jaren waarin ik gaandeweg zou leren wat dit in de praktijk betekenen moest. Ik offerde een baan en een relatie, ik vond nieuwe liefde, ik schreef boeken en artikelen, en ik maakte nog een langere reis door Europa. Met pijn in mijn hart verbrak ik een aantal vriendschappen en ontmoette nieuwe vrienden, waarvoor ik heel dankbaar ben. Ik verloor mijn lieve vader, kort nadat ik zelf vader werd van mijn dochter, Juno.

Om aan dit meisje en haar generatie een mooiere wereld na te laten dan die waarin wij opgroeiden, richtte ik het *Navona Institute* (www.navonainstitute.com) op. Een initiatief waarmee ik allen die hiertoe bereid zijn uitnodig om naar Rome te reizen en de handschoen op te pakken. Alleen wanneer wij het Goddelijke in onszelf aanboren, zullen we in staat zijn om werkelijk onze huidige realiteit te ontstijgen.

Europa zal weer opengaan

En nu? Nu zit ik in mijn fauteuil en ik lees. Ik lees over hoe Europa op slot zit, maar ik lees ook over al die geweldige mensen die momenteel de handen uit de mouwen steken en anderen helpen. Ik voel voor het eerst in jaren weer dat ik trots ben op onze samenleving. Noodgedwongen houden we afstand van elkaar en allemaal doen we een stap terug. Maar met deze grotere fysieke afstand lijken we elkaar beter te zien. Samen zitten we in dezelfde ellende. Wellicht is dit het offer dat we moeten laten om de toekomst die voor ons in het verschiet ligt te ontsluiten.

In de tussentijd ben ik dankbaar en schrijf ik. Ik schrijf voor de aspirant pelgrim in zijn leunstoel, die zich momenteel slechts van verhalen kan bedienen om zijn of haar realiteit te ontstijgen. Europa zal weer opengaan en zij zal weer bewandeld worden! Moge op die dag deze kleine geschiedenis u roepen en uw toekomst lonken. Dan zal Rome u liefdevol ontvangen.

In het kader van een uitwisselingsproject verscheen ons artikel "Alle wegen naar Rome" niet alleen in Omnes 19, maar ook in het tijdschrift Roma Aeterna 7-II. Zo presenteert de redactie van Roma Aeterna in dit nummer een bijdrage aan ons blad.
Auteur Victor Broers is een Europese denker, een bezield liefhebber van Rome en oprichter van het Navona Institute. Hij maakte in de afgelopen jaren meerdere Europese Grand Tours en hij is oud-(hoofd)redacteur van Roma Aeterna.

www.victorbroers.com
www.navonainstitute.com

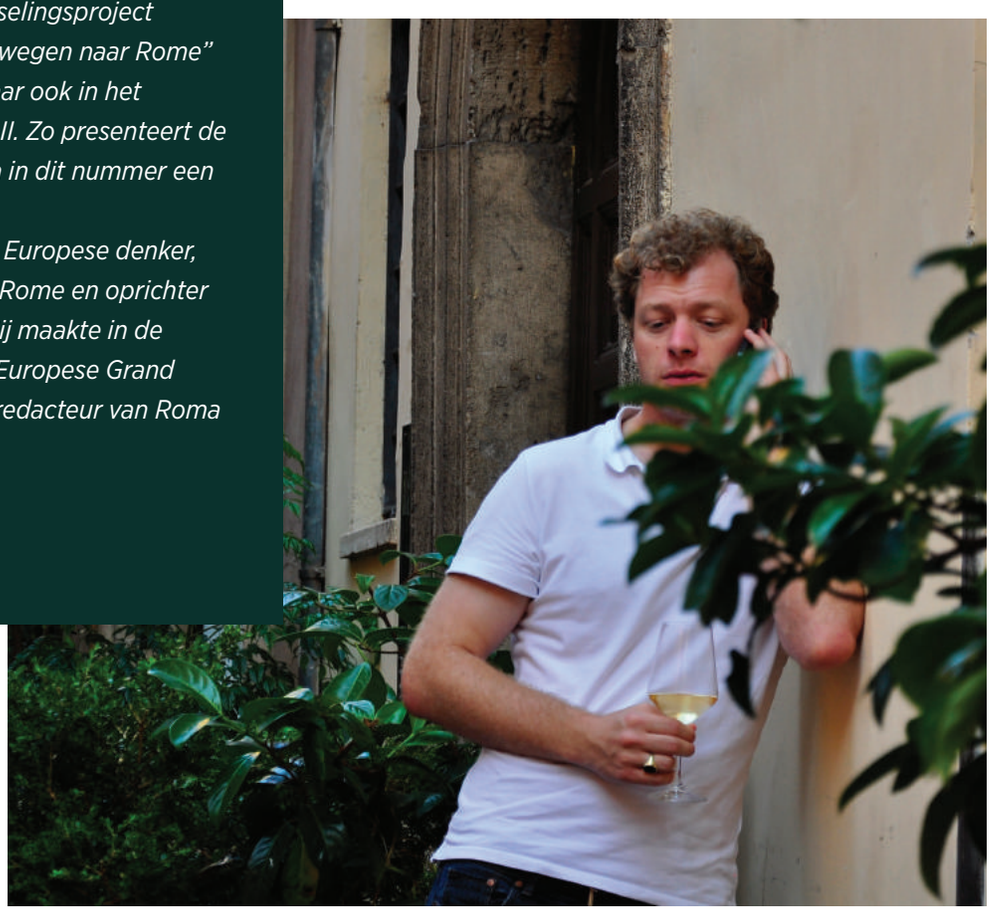

COLUMN

Pelgrimage als voorbereiding op een crisis

Tekst **Anne-Marie Reimert**

Voor deze laatste column kan ik niet om het Coronavirus heen. Het voelt als een pelgrimstocht waarin ik ook niet weet. Niet weet waar of wanneer ik zal slapen of eten. Onzekerheid en niet-weten. Alleen dit keer niet zelf gekozen en iedereen doet noodgedwongen mee.

Nog nauwelijks bekomen van het overnemen van de Wandelwinkel, de verhuizing naar het pittoreske Bergkwartier in Deventer en hele hoge vaste lasten, ben ik nog niet klaar voor een pandemie. Maar ja, wie wel? En misschien ben ik er wel beter op voorbereid? Want wat bereidt je beter voor op het leven in tijden van crisis dan een pelgrimstocht? Ik heb alles wat ik de afgelopen jaren geleerd heb, nu heel hard nodig. Veel daarvan heb ik geleerd tijdens mijn pelgrimstochten.
Een pelgrimstocht werpt je terug op jezelf. Leert je in het moment te leven. Het zorgt ervoor dat je beseft hoe kwetsbaar je bent en anderen ook. Het zorgt er ook voor dat ik dankbaar ben. Dat ik kan ademen, een dak boven mijn hoofd heb, gezelschap heb van een hond die gewoon doorgaat met 'honden', te eten heb, in dit land geboren ben, naar buiten kan en mag en nog zoveel meer. Al die dingen die ik als vanzelfsprekend beschouw. Zelfs na diverse pelgrimstochten gaat het vaak weer wennen, dat gewone leven dat eigenlijk helemaal niet gewoon is.
In tijden van chaos, onzekerheid kun je maar één ding doen: terug naar dit moment en je afstemmen op wat er NU is. Nu, dit moment tussen hemel en aarde en verleden en toekomst is het enige moment dat je iets kunt doen. Je weet niet hoe de toekomst er uit ziet, je kunt je niet permitteren al teveel ballast uit het verleden mee te nemen. Maar hoe doe je dat?
Wandelen, want dat nodigt uit tot Zijn!

Verder kun je oefenen in observeren in plaats van oordelen, liefde in plaats van cynisme en vertrouwen in plaats van angst. Blijf je verwonderen, als er iets misgaat blijf je verbazen. "Blijmoedig blunderen", heb ik een paar jaar geleden bedacht. Dat moet je leren en vooral ook durven want als je nieuwe dingen doet is fouten maken onvermijdelijk. Het afgelopen jaar ben ik continu nieuwe dingen aan het doen. Is hartstikke intensief.
Met deze situatie - waarin dit Coronavirus ons allemaal heeft gebracht - heeft niemand ervaring.
Je kunt dan klagen hoe erg het is, je afvragen wiens schuld het is of wie het voor je gaat oplossen; je kunt je houden aan de feiten, massaal het beste in jezelf aanspreken en anderen helpen. Dat doen we met zijn allen gelukkig vrij goed.
Fundamenteler is de vraag: wat wordt nu van mij gevraagd? Wat wil hier gebeuren, niet voor maar door mij? Wat kan en mag mijn bijdrage zijn?
Hoe bijzonder is het dat ik de Wandelwinkel door deze crisis mag loodsen? Dat ik hier mag wonen? Dat ik de kans heb een platform voor wandelen te creëren. En ik zou zeggen: "gaat wandelen" het mag, het kan en het houdt je gezond, mits op gepaste afstand van anderen uitgeoefend.
Wandelen brengt je niet alleen van hier naar daar, het brengt je vooral ook dichter bij jezelf.
En van daaruit kun je er pas echt voor een ander zijn.

Dit is de zesde en laatste column van Anne-Marie Reimert. De redactie dankt haar hartelijk voor haar mooie verhalen en overdenkingen en wenst haar veel succes met haar nieuwe uitdaging. Zie www.dewandelwinkel.nl

Klimangst en ander gepieker

Tekst en foto's Arthur Veen

Ergens in mijn onbewuste moet een plek zijn waar aparte plannen worden gefabriceerd. Af en toe borrelt er één naar het oppervlak. Zo werd ik me op een goede dag ervan bewust dat ik een lange fietstocht naar het zuiden ging maken. Zo maar; in mijn eentje. Als bestemming koos ik Siena in Toscane, want daar had ik veel goeds over gehoord. Ik besloot wel nog een jaartje te wachten tot ik 70 was: dat zou een stuk stoerder overkomen.

Net voorbij Garmisch-Partenkirchen (D)

Toen ik me in de route ging verdiepen werd ik steeds blijer van dit plan, maar ik werd ook bevangen door een lichte angst. Er bleken heel wat hellingen te overwinnen. In Nederland fietsen, daar had ik geen moeite mee, maar dat klimmen dat was toch wel andere koek. Mijn vriendin, een ervaren bergfietser, was zo vriendelijk mij tijdens een oefenweekje in de Ardennen de kneepjes van het vak te leren. Dat heb ik geweten. Zonder enige waarschuwing doemden telkens hellingen op, waar ik zelfs in mijn laagste verzet niet tegenop kwam. Zodra ik de trappers niet meer rond kreeg, stapte ik af en liep helemaal naar de top, want opstappen op een steile helling leek me helemaal niet te doen. Puffend en hijgend kwam ik boven waar zij al een half uur op mij zat te wachten. Die week was gevuld met dat soort vernederende ervaringen. Mijn klimangst groeide.

Ik had inmiddels besloten om de Reitsma route te volgen. Ik maakte een lijst van alle klimmetjes die Reitsma het vermelden waard vond. Het waren er maar liefst 204. Gelukkig bleek je met de trein de twee hoogste Alpenpassen over te kunnen slaan. Dat hielp al. Om mijn klimangst verder te bezweren besloot ik dagelijks de sportschool te bezoeken. In de zes weken die ik nog had, moest het toch mogelijk zijn die beenspieren flink op te peppen.

Het spel van de duivel

Half augustus vertrok ik. Mijn vriendin vergezelde mij op de eerste twee etappes. Om onze pleisterplaats in Nijmegen te bereiken moesten we een doorsteek maken via Berg en Dal. Ik realiseerde me de ware betekenis van die plaatsnaam pas toen ik een onmogelijke helling voor mij op zag doemen. Terwijl mijn vriendin vrolijk naar boven trappelde moest ik halverwege weer gaan lopen. Zes weken zweten in de sportschool hadden niets opgeleverd.

Toen moesten de hellingen uit mijn klimlijst nog komen. Als eerste op de lijst stond *etappe 5: 350 m 9 %*. De hele ochtend bereidde ik me er mentaal op voor. 9 % is niet kinderachtig maar 350 meter dat moest te doen zijn. Mijn plan was: een flinke aanloop met genoeg snelheid om in een keer boven te komen. Dus toen als ik de helling op zag doemen nam ik een lange aanloop met flinke vaart. Maar dan, nog voor ik halverwege ben, *ratelderatel*, loopt mijn ketting er af. Of de duivel er mee speelt. De moed zinkt in mijn schoenen. Als de ketting er weer op ligt, probeer ik tegen beter weten in, vanuit stilstand midden op de steile helling van start te gaan. Wat blijkt? Geen enkel probleem! Een grote ontdekking. De eerste klim uit mijn lijst is bedwongen. Nog maar 203 te gaan.

Het hoofd altijd “aan”

Na deze ontdekking begon mijn klimangst af te brokkelen. Ik leerde beter te luisteren naar wat mijn lichaam in petto had. Als het niet meer lukte om verder te klimmen stapte ik af en ik ging pas door als ik weer zin had. Soms pauzeerde ik wel vijf keer op een helling. Langzaam drong het tot mij door dat het juist al dat gepieker van mij was dat het zwaar maakte. Als ik het voor elkaar kreeg om wat minder te denken en louter mijn lichaam zijn werk te laten doen, dan kwam het allemaal wel goed. Dat is voor mij nog niet zo eenvoudig, want mijn hoofd staat altijd aan. Hier is wat ik er onderweg over opschreef:

Voor vandaag bleek een helling van 21 km op het programma te staan. Dat is zo onafzienbaar dat ik almaar bezig ben behapbare tussendoelen te formuleren. Daar komt heel wat hoofdrekenen aan te pas. Ik weet dat ik er zo niet mee om moet gaan. Het zou mooi zijn als ik me over kon geven aan wat de berg mij te bieden heeft. Met als enige zekerheden dat de helling eens op zal houden, dat er weer een afdaling zal volgen en daarna op zijn tijd een nieuwe helling. Een metafoor voor het leven zelf met op het eind de definitieve afdaling.

De klim was lang inderdaad en de top 1220 m hoog, maar het weer was mooi, de weg stil, het uitzicht indrukwekkend, het lichaam willig en de afdaling een genot.

Pas na weken fietsen lukte het me om mijn hoofd af en toe “uit” te zetten en mijn lichaam niet meer zo in de weg te zitten. Een bevrijding. Ik kreeg er zo veel zin in dat ik er van af zag de trein te nemen om de hoogste Alpenpassen te vermijden. Een stoutmoedig plan: de passen waren steil en lang, mijn benen en

Klim naar de Buchener Höhe in de buurt van Weidach (A)

longen protesteerden veelvuldig en de keren dat ik stopte waren niet meer op twee handen te tellen. Maar ik had alle tijd en als je je lang genoeg ergens druk over maakt ga je op den duur uit louter verveling aan andere zaken denken. Dat is handig, want dat gepieker is niet alleen slecht voor tempo, spieren, en longen, maar het zit ook nog eens het genot in de weg. En na iedere top viel er veel te genieten. Wie hoog klimt mag lang afdalen en dat is fantastisch. Terwijl ik naar beneden zoefde riep ik tegen de vogels: *Ik heb dit verdiend, ik heb er hard voor gewerkt*. Ik geloof niet dat ze onder de indruk waren van mijn prestatie, maar dat ze wel begrepen wat ik bedoelde.

Twee angsten overwonnen

Na de Alpenpassen was ik nog niet eens op de helft van mijn klimlijst. Sterker nog: de zwaarste hellingen in de Apennijnen had ik nog voor de boeg. Ik weet niet of het aan de groei van mijn conditie, mijn zelfvertrouwen of mijn mentale instelling lag, maar de klimangst was overwonnen. Toen Siena in zicht kwam had ik zo de smaak te pakken dat ik het oog op Rome richtte en van daaruit nog een stuk verder naar het zuiden doorfietste. Op mijn laatste fietsdag met een laatste prachtige klim vond ik het zelfs jammer om de top te bereiken.
De tweede angst waar deze tocht mij bij heeft geholpen heeft weinig met fietsen te maken. Dat is mijn schrijfangst. Schrijven is voor mij een lastig gevecht. Het kritische stemmetje achter in mijn hoofd laat mij voortdurend weten dat het saai is wat ik schrijf, dat de zinnen niet lopen en dat ik beter kan ophouden. Maar ik had mijn dierbaren beloofd dat ik ze op de hoogte zou houden van mijn vorderingen, ik wist alleen nog niet hoe frequent. Deze fietstocht was voor mijn plezier, dus ik wilde me zelf niet verplichten om iedere dag iets te schrijven. Maar ik raakte aan het schrijven gehecht. Ik genoot weliswaar van het alleen op stap zijn, maar het was fijn en zelfs verslavend om ‘s avonds iets van mijn gedachten op te schrijven met het idee dat er thuis mensen zijn die dat lezen. Ik schreef niet over de route, het weer of andere praktische zaken, maar beperkte me tot een klein detail dat me onderweg was opgevallen of een gedachte die mijn hoofd was binnengedrongen. Ik had de hele dag om daar over na te denken en dat bracht rust en focus. Het dwong me om stil te staan bij al die gedachtenflarden die langs komen op een dag, een keuze te maken en te ordenen. Dat bracht helderheid en ik raakte steeds meer gehecht aan het dagelijkse verhaaltje voor het slapen gaan.

Rust en tevredenheid

Tot slot nog een citaat uit mijn laatste verhaal:
Tijd voor de evaluatie. Het was een wild plan: als cadeau aan mezelf voor mijn zeventigste verjaardag een lange fietstocht in mijn eentje. Het plan was uit mijn onderbewuste naar boven geborreld, samen met de zekerheid dat ik dit moest doen. De beste beslissingen in mijn leven die nam ik niet, die kwamen tot me.
Dit was een goed plan. Het is gemakkelijker geweest dan ik had gevreesd en het heeft me meer gebracht dan ik had gehoopt. De laatste weken werden steeds meditatiever. Ik schreef vorige week dat ik mezelf nog niet was tegengekomen. Nu denk ik: eigenlijk ben ik dat wel, maar ik heb het niet zo gemerkt. In de kern ben ik kennelijk een rustig en tevreden mens en kan ik het goed met mezelf vinden. Bovenal ben ik gezegend met een overweldigende dankbaarheid voor alles wat het leven mij biedt.

Tussen Trento (I) en Rovereto (I)

Wolven op ons pad

door Aat van der Harst

We lopen op een rotsachtig pad door de Apennijnen als we ze plotseling zien staan...
De dag ervoor zijn mijn reisgenote en ik kletsnat aangekomen in Agriturismo Piccola Raieda, vlak langs het pelgrimspad tussen Bologna en Florence. We mogen van de vriendelijke eigenaars onze schoenen bij de open haard zetten. Die avond krijgen we van hen een maaltijd voorgezet, die heerlijk smaakt tot de afsluitende Toscaanse cake met notenlikeur aan toe. Na het eten praten we nog wat met het Italiaanse echtpaar. Ze vertellen ons, dat er de laatste weken wolven in de streek zijn gezien. Nu kennen we wolven vooral uit sprookjes en oude verhalen. Een geitje verstopt zich in de klok. Grootmoeder wat heeft u een grote tanden. En met de kinderen van drs. P. liep het ook niet best af, als ze één voor één uit de trojka naar Omsk gegooid worden. Ook lees je af en toe in de krant, dat ze weer op de Veluwe gesignaleerd zijn.

Het is gelukkig droog vandaag op de Via degli Dei, onze godenweg voor de komende tijd door de Apennijnen. Het is wel koud en wat mistig. We lopen over een rotsachtige pad door prachtige natuur. Als we een scherpe hoek om komen, blijven we als aan de grond genageld staan, want daar staan ze: twee wolven. Ze hebben ons niet gezien of geroken, want ze snuffelen verder. Zullen we een stok pakken en het gevecht aangaan? Kansloos zijn we. Zullen we hard teruglopen? Ook kansloos, ze zullen achter ons aan komen en het zal ons niet beter vergaan dan de kinderen uit het liedje over de trojka. In werkelijkheid blijven we staan en doen niets. Dan tillen ze beiden tegelijk hun kop omhoog en kijken naar ons. We weten niet meer hoe lang we elkaar aangekeken hebben, maar we hebben oog in oog gestaan met twee wolven. Dan maken ze een schrikachtige beweging, springen van het pad en verdwijnen tussen de rotsen. Trillend en met kloppend hart blijven we nog een tijdje wachten en dan lopen we zonder te praten langs de plek waar ze gestaan hebben.

Aan de eigenaar van het café in Monzuno vertellen we wat we meegemaakt hebben. Die kijkt jaloers. Hij woont hier al dertig jaar en heeft nog nooit een wolf gezien. Hij vertelt dat wolven schuw zijn, veel banger voor mensen dan omgekeerd en dat het zelden voorkomt dat ze iemand iets aandoen. Wij lopen verder vol zelfvertrouwen, want ach, als je de ontmoeting met wolven overleefd hebt, wat kan je dan nog gebeuren.
In Rome lezen we het verhaal van Romulus en Remus, die in hun biezen mandje door een wolvin gered worden aan de oever van de Tiber.
Onze tocht door Italië is blijvend verbonden met wolven.

Foto: Vincent van Zalinge / Unsplash

“Pelgrimeren is zo oud als de weg naar Rome en tóch springlevend”

Een gesprek met Antoine Bodar in Rome

Tekst **Hans Overgoor** Foto’s **uit privé-archief van Antoine Bodar**

“Antoine Bodar is priester en hoogleraar, schrijver van boeken over cultuur en christendom en programmamaker bij radio en televisie. Vaagheid en politieke correctheid liggen hem niet, evenmin halfzachtheid. Hij houdt van helderheid in elke gedachtewisseling en schroomt niet zaken bij de naam te noemen- tegen de luim van de dag en de waan van de week”. Zo staat het op zijn website en dat laat aan duidelijkheid niets te wensen over.

Op een mooie middag in februari komt hij met kwieke pas de trap af in de Santa Maria dell’ Anima, een van de vele middeleeuwse stichtingen voor pelgrims in Rome, de stad waar hij gedurende een deel van het jaar woont en intensief werkt. De Vereniging Pelgrimswegen naar Rome is hem bekend en gezeten in zijn sobere en verzorgde woon- en werkkamer steekt hij direct van wal. ‘Ik heb al wat voorbereid’, zegt hij en hij geeft me een lijstje met de eenentwintig bedevaartsoorden die hij inmiddels bezocht

heeft. Van ‘s- Hertogenbosch, zijn geboorteplaats, tot Bari, van Lourdes tot Patmos. Behalve Jeruzalem en andere plaatsen in het Heilige Land liggen alle door hem bezochte bedevaartsoorden binnen Europa. Fatima ontbreekt nog, daar gaat hij morgen heen.
Terwijl hij het nummer van Omnes dat ik meegebracht heb even bekijkt en ondertussen de fles wijn open maakt die ik voor hem heb meegebracht (‘dan weten we tenminste gelijk hoe die smaakt’), ontspint zich een verfrissend gesprek over pelgrimeren, secularisatie, de zin van het leven en waar het om draait in ons korte bestaan op deze aarde. Een gesprek is het, geen interview, want praten met Antoine Bodar is een verfrissende samenspraak; je wandelt als het ware samen door een fleurig en kleurig park waar je dan weer eens een pad naar links of een paadje naar rechts inslaat.

Bodar de pelgrim

Wandelen en fietsen in de zin zoals bij Pelgrimswegen naar Rome meestal wordt gedaan, een lange tocht van weken zo niet maanden, dat heeft hij nooit gedaan en dat zal hij ook niet gauw doen. Behalve een enkele korte uitzondering: zo wandelde hij in 2018 - samen met een vriendin met een zeer druk maatschappelijk bestaan - in de stromende regen van Sarria naar Santiago de Compostella. Daarbij moest hij zich aanpassen aan haar beschikbare tijd en dynamiek. Ze legden honderdveertig kilometer te voet af in vier dagen. Van die tocht hield Bodar een aantekenboekje bij, waarin hij zijn gedachten, illustratief voor zijn ervaring als pelgrim, op papier zette. Omdat ze waarschijnlijk herkenbaar zijn voor veel pelgrims die de weg naar Rome zijn gegaan, citeer ik daaruit enkele aantekeningen:

‘Onderweg naar Jacobus: op weg zijn naar Santiago de Compostella in het koude, winderige en natte voorjaar even na Pasen, blijkt afzien maar geeft ook kracht naar lijf en geest. Lijfelijk, omdat uithoudingsvermogen wordt beproefd. Geestelijk omdat de gedachten volledig vrij worden. De pelgrimswegen in Galicië zijn smal, een voortdurende wenk dat de weg, alsook de poort naar het eeuwige leven smal dan wel nauw is; en de weg alsook de poort naar de wereld, zelfs de ondergang, breed en wijd. De weg is als het leven, maar dan in korte tijd gewaar worden. Hoe lang zal de levensweg nog duren? We weten dag noch uur. Al lopend kon ik oude zorgen niet meteen uit het hoofd zetten. Maar later is het toch gelukt en ben ik teruggekeerd in het besef dat alles, ook zorgelijkheid, in het leven hier hoogst betrekkelijk is. We weten slechts dat we dood gaan en dat wij bewaard worden in Gods barmhartigheid en Zijn bekommernis om ons.’
En hij vervolgt: ‘De mens blijft vreemdeling op aarde, de korte tijd dat hij leeft. Hij is zwerver. Wie altijd thuis blijft in eigen land zal zich dat minder bewust zijn dan iemand die veel reist. En wie in het buitenland woont, geraakt nooit meer ergens thuis, terwijl hij tevens wel overal thuis kan zijn. Hij is balling geworden die zichzelf trouw moet blijven, want alleen hij of zij zelf is menselijke oriëntering geworden tussen wisselende mensen in onderscheiden culturen.’

Leven in dankbaarheid

Bodar heeft niet één vaste woonplaats, maar verblijft nu eens in Rome en dan weer in Amsterdam. Omdat ook ik zelf in mijn leven nogal wat rond gezworven heb, vraagt hij mij of ik me ergens “thuis” voel; en of ik weet, als dat me gegeven is, waar ik zou willen sterven en begraven worden. Zelf zegt hij: ‘ik leef iedere dag in dankbaarheid, maar met het besef dat het mijn laatste dag op aarde kan zijn. Daarom heb ik alles wat maar mogelijk is geregeld om anderen niet, of zo min mogelijk mét en na mijn dood te belasten.’ Daarmee komen we op de “last” van een pelgrim, de rugzak die gedragen moet worden en soms zwaarder dan dat: de zorgen, angsten of kwellingen die je niet verlaten op je pelgrimspad. Dat hijzelf geen lange pelgrimstochten te voet maakt is een bewuste keuze: ‘ik besteed mijn kostbare tijd’, zo vertelt hij, ‘zeker nu ik in de herfst van mijn leven ben, liever aan het schrijven van boeken, het geven van lezingen en presentaties en het maken van radio- en televisieprogramma’s.’
‘Pelgrimeren’, zo zegt hij, ‘is al duizenden jaren oud. Door de geschiedenis heen en in allerlei culturen zijn er heilige plaatsen geweest, waar de fysieke en de spirituele wereld bij elkaar komen. Deze “heilige plaatsen” en de weg er naar toe, bieden een unieke gelegenheid om tot een spirituele verdieping en mogelijk fundamentele verandering met zichzelf te komen.’

Een ontdekkingstocht voor de rest van je leven

Hij nipt nog eens aan zijn glas wijn en vervolgt: ‘pelgrims zijn mensen die in beweging zijn, onderweg door streken en landen waar niet hun thuis is en - impliciet of expliciet - op zoek naar iets dat niet altijd duidelijk of helder is, maar waar een innerlijk kompas de richting aangeeft. Als pelgrim zoek je betekenis, inzicht, heling of bevestiging van het zoeken naar een andere weg dan die je tot dusverre gegaan bent. Daarom ben je als pelgrim anders dan een toerist. Je zoekt een antwoord op diepere vragen die de kern van je bestaan raken. Pelgrimeren vraagt daarom een open houding naar jezelf en naar wat de voorzienigheid (“God”) voor jou kan betekenen. Je moet open staan voor verandering en daarom ook actief en met volle overgave aan een pelgrimstocht beginnen en hiermee doorgaan tot je jouw bestemming hebt bereikt. Als je met zo’n houding gaat pelgrimeren zal je ongetwijfeld onverwachte, mooie, angstige, gevaarlijke, uitdagende momenten van het leven mee gaan maken: fysiek, sociaal, politiek, economisch, cultureel, moreel en spiritueel. Het kan een ontdekkingstocht voor de rest van je leven worden. Kán, mits je je er voor open stelt.’ Ik kan

het slechts beamen.
Na een korte stilte vervolgt hij zijn overpeinzingen. ‘In de seculiere wereld van vandaag lijkt pelgrimeren misschien ver weggeraakt van wat het ooit was, zeker in het Europa van de Middeleeuwen. Toen was het meestal een vorm van boetedoening om door de pelgrimage, die vaak opgelegd werd, weer een “heling met God” te krijgen. Op weg naar Santiago, liepen we op met twee soorten wandelaars: stille denkers en luid pratende typen die klaarblijkelijk alleen de tocht doen om later thuis te kunnen vertellen de Camino gelopen te hebben. Haalden wij onze stempels in een kerkje en konden we daar even bidden en het gebedshuis bekijken, tegenwoordig kan men ook in drinklokalen geldige stempels halen. Een zekere verwording van de eeuwen oude Jacobsweg doet zich voor. Maar ook deze mensen’, zegt hij met een twinkeling in zijn ogen, ‘zijn “op weg”. Misschien worden ook zij eens door het ware pelgrimsvuur aangestoken.’

Ontmoetingen in de Friezenkerk

De weg van Santiago verleggend naar Rome vraag ik naar zijn indrukken en ervaringen met de pelgrims die hij hier ontmoet. Enthousiast vertelt hij over de ontmoetingen die hij met name in de Friezenkerk met pelgrims heeft. ‘Ik zie hoe ze zichtbaar voldoening en dankbaarheid uitdragen wanneer zij de lange tocht naar Rome voltooid hebben en bovendien als aandenken het testimonium ontvangen.’ Hij draagt hier regelmatig de Mis op en onderstreept nog eens hoe mooi en waardevol het is dat er voor de Nederlanders een “eigen” kerk in Rome is die, naast een plaats van gebed, ook een plaats van ontmoeting is.
Als ik hem vraag, of hij herkent dat er vooral bij protestanten soms nog een zekere huivering of aarzeling is om te pelgrimeren, reageert hij beslist en licht opgetogen: ‘zeker niet; ik merk juist dat er in de Friezenkerk veel niet-katholieken komen die met een grote interesse, verwondering en respect

aanwezig zijn, vragen stellen en ook vaak actief deelnemen aan de dienst op zondag. Zoeken naar de diepere zin van ieders leven, wat ook je achtergrond, leeftijd of nationaliteit mag zijn, is universeel. Juist in Rome is het zo mooi om te zien hoe jong en oud van over de hele wereld bij elkaar komt en zich met elkaar verbonden voelt!'

Rome's mooiste

Van de Friezenkerk is het letterlijk en figuurlijk een kleine stap naar de Sint-Pieter, en naar de indrukwekkende schoonheid en historische pracht die hier in de vele tientallen kerken, kapellen en basilieken in fresco's, beeldhouwwerken, mozaïeken en schilderingen te vinden zijn. Op zo'n moment spreekt de kunsthistoricus en Rome-kenner bij uitstek met een aanstekelijk enthousiasme en grote kennis van zaken. Zijn mening over de Sint-Pieter steekt hij niet onder stoelen of banken: 'nee, als het om mijn favoriete kerk gaat qua schoonheid en sereniteit, dan spant voor mij de *San Lorenzo fuori le Mura* de toch al rijke kroon die Rome siert.'

Hij hoopt dan ook van harte dat, wanneer men eenmaal de pelgrimsweg naar Rome voltooid heeft, er nog tijd vrijgemaakt kan worden om te proeven van al het moois en de unieke schoonheid die Rome te bieden heeft qua kunst, cultuur en archeologie. Het lijkt hem sowieso goed om als het ware na een lange pelgrimage wat "uit te lopen", voordat het ritme van alledag weer opgepakt gaat worden.
Voor we het weten is het halfzes, het moment dat hij weg moet, zoals hij al aangegeven had. De wijnfles is nagenoeg leeg en hij gaat me weer met even kwieke pas voor naar de binnenplaats om een foto maken. Hij wenst Pelgrimswegen naar Rome alle goeds toe en iedere pelgrim een behouden pelgrimage naar Rome.
Hij schudt me de hand met een warme glimlach en verdwijnt weer in de Anima.
De paar uur samen met Antoine Bodar vlogen voorbij. Het was een boeiend, inspirerend en bijzonder prettig gesprek, waarvoor ik hem namens Pelgrimswegen naar Rome hartelijk bedank.

De Friezenkerk

COLUMN

De Hop

Rinse van Gans

Wanneer je een reis onderneemt ben je van één ding zeker: de hoogtepunten rijgen zich aaneen. En je hebt van tevoren verwachtingen. Ik in ieder geval wel. Zo zag ik me langs velden en bossen schrijden met in mijn kielzog konijntjes, herten, tsjilpende en zingende vogels, een egel of twee en hoog in de lucht een adelaar die me zou beschermen. Disneyficatie dus. Maar het kon niet verder bezijden de waarheid zijn.
Het was opvallend hoe weinig dieren ik heb gezien op mijn weg door Nederland en Duitsland. Een paard, een paar koeien, een aantal mensen, een elftal eekhoorns, een roedel muizen en een koppel visarenden bij de Rijn. Maar dat was het dan ook wel. Verder geen vogels en zeker geen konijnen, hazen en dartele hertjes.
Pas na zeven weken, toen ik Bolzano naderde en het weer omsloeg en het opeens twintig graden warmer werd, veranderde dat. Ik struikelde zo'n beetje over de zonnende hagedissen en slangen. In plassen water huisden kikkers en hoog in de lucht allerlei soorten roofvogels. Een drietal marmotten en ook de wandelaars kropen uit hun holen. Een week later en nog eens tien graden warmer waren de libellen en vlinders niet meer te tellen. Schildpadden en nog meer hagedissen en slangen in het hoge gras langs de Po.
En zag ik daar een zwerm papagaaien? Of waren het hele grote parkieten? Ik genoot. En voordat ik de grote honden zag tussen de schapen heb ik het dier gezien waar ik mee ben opgegroeid. Tenminste. Een foto van het dier op de omslag van het boek 'Vogels die men kennen moet'. Een vogel. En niet zomaar een vogel. Het was de Hop. Sinds mijn prilste jeugd heb ik die foto bewonderd. Fier kijkend in de verte. Zijn kuif opgestoken tegen een strakblauwe lucht. Zijn partner naast hem. Majestueus. En omdat mijn vader zei dat deze ook bij ons in de tuin voorkwam, heb ik uren door het slaapkamerraam de bomen in onze tuin de gaten gehouden. Tot de hoop op de hop vervloog en het boekje uit het zicht verdween en andere hop belangrijker werd in mijn leven.

Daar rechts. Daar zaten ze. In het bosje achter de druivenranken. Twee hoppen.

In de voorbereiding op mijn reis las ik echter het verslag van Klaasloopt. En werd mijn hart verblijd. Een foto van deze prachtige vogel. En opeens was dat gevoel van vroeger weer terug. De verwachting. De blijdschap om de kans om deze vogel te zien. Dus ik snel op mijn knieën voor de boekenkast. En daar stond hij in volle glorie: 'Thieme's zakboek voor natuurvrienden. Vogels die men kennen moet. Europese vogels in kleuren'. Die avond weer helemaal doorgebladerd. Sentiment. Literatuur voor de eeuwigheid.
Een paar maanden later liep ik van Florence naar een volgende halte. En plots hoorde ik een geluid. Het zou toch niet? Stoppen en luisteren. Als een vleermuis probeerde ik de locatie te vinden. Daar rechts. Daar zaten ze. In het bosje achter de druivenranken. Twee hoppen. En weer werd ik teruggeworpen naar mijn jeugd. In mijn gedachten keek ik vanuit het raam naar de tuin waar allerlei vogels rondfladderden. Uren en uren heb ik toen getuurd, geobserveerd en bespied maar geen hop gezien. En nu dik veertig jaar later zitten ze daar. Zichzelf te zijn.

En luid lachend om mijn vader die me de hop voorhield om andere vogels te leren kennen. Ik lach om het leven, wie ik ken en wie ik ben. Op naar mijn volgende middagdutje in de gloeiendhete zon. Er zit weer een hup in mijn stap en ik begroet als voorbijganger weer iedereen alsof mijn leven ervan af hangt. En de dieren waarvan ik had gehoopt dat ze me op mijn reis zouden vergezellen, verzin ik er nu gewoon bij.

Foto: Adri de Groot, Vogeldagboek.nl

DE ONDERBROKEN TOCHT

Hans Perik - 16 maart 2020

Toch wandelen

<< Ja, in plaats van vertrekken richting Rome ben ik vandaag maar naar Voorthuizen gereden met de auto. Daar heb ik een wandeling uitgezocht. Het had geen zin om thuis te blijven, mijn agenda is leeg; dus dat werd dan werk zoeken. Niet dat ik niets te doen heb; volgens Ria liggen er nog genoeg klusjes te wachten, maar gewoon om toch te wandelen.
Ik zoek een rondje waar mooie kilometers zijn die ik doen kan. Vandaag dus bijna 17 km gewandeld door de bossen en langs weilanden in en rond Voorthuizen.
Ook de volgende dagen wil ik gaan wandelen, misschien wel de frustratie eruit lopen en om toch het wandelgevoel wat ik al weken opgebouwd heb vast te houden. Een rondje de Pook bij Almelo is wel leuk, maar nu even wat anders.
Morgen rij ik met Ria mee naar Nijverdal en dan loop ik terug; dat zijn toch ook weer ca 19 km; wel iets minder dan mijn geplande, maar ik ben toch lekker onderweg. >>

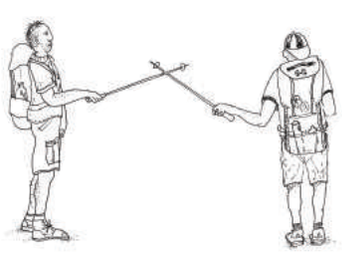

“Heb jij je kindje bij je?”

Tekst **Everdiene Geerling** Foto’s **Nathalie Mensink**

“Is mijn pelgrimspaspoort wel geldig als ik geen officiële route naar Rome loop? Ik wil de Rijn volgen omdat dit pad goed begaanbaar is voor mij. Ik loop namelijk met een rollator. Groetjes Nathalie.” Een paar maanden geleden stuurde Nathalie deze vraag. Met een rollator naar Rome lopen? Ik was meteen geïnteresseerd. Ik had al van veel ‘metgezellen’ gehoord: een fiets natuurlijk, en een hond, een ezel, een wandelkarretje, maar met een rollator? Nathalie blijft benadrukken dat het heel normaal is en dat er niets bijzonders aan is. Wij denken echter dat haar verhaal inspirerend kan zijn voor anderen: denken in mogelijkheden.

Gelukkig is ze uiteindelijk dan ook bereid haar verhaal te vertellen. En zo spreken we elkaar een paar maanden later via Skype. Ik maak kennis met een vrolijke, van het leven genietende, eind veertiger, die ook dankbaar voor het leven is. Als taalliefhebber valt me haar vriendelijke lichte Twentse accent direct op.

Aanleiding

In het najaar van 2012 blijkt Nathalie de ziekte van Kahler te hebben, beenmergkanker. ‘Ik was al een tijdje moe’, vertelt ze, ‘maar had verder niets in de gaten. Tot ik ineens spontaan m’n rug brak. Ik kon niet meer lopen en had geen gevoel meer in m’n benen en voeten’. Ze was net een paar maanden daarvoor met een vriendin begonnen aan haar pelgrimstocht naar Santiago. En dus zei ze direct tegen de fysiotherapeut: ‘Ik wil wel weer lopen hoor. Ik wil gewoon Santiago nog een keer halen. Hoe dat maakt me niet uit.’ De fysiotherapeut keek haar wat bedenkelijk aan. Maar na jaren van revalidatie heeft ze haar tocht naar Santiago hervat, met een rollator, een outdoor-rollator. In 2018 kwam ze aan.

Nathalie vertelt dat ze altijd al in haar eentje naar Rome wilde lopen, maar het thuisfront was het daar niet mee eens. Ik had Nathalie nog geen tien minuten geleden leren kennen, en het was me al direct duidelijk dat ze zich daar niets van aan wilde trekken. ‘Ik zal ze laten zien dat ik het

kan.' En zo liep ze eerst alleen de *Walk of Wisdom*, een route van 136 kilometer rondom Nijmegen. En daarna wist ze het helemaal zeker: 'ik moet naar Rome; en wel alleen'. Haar man kan haar via de smartphone traceren. In de zomer van 2019 is het zo ver.

Rollator

De outdoor-rollator komt oorspronkelijk uit Zweden en lijkt op een grote wandelwagen met drie wielen. Het voorste wiel doet niets, totdat je een stoeprand of iets dergelijks tegenkomt. In Nederland rijden er drie rond. 'Bij toeval kwam ik er op internet een tegen', zegt Nathalie. In de rollator zit de bagage. De flessen water zitten in bidonhouders, die ze zelf aan de rollator gemaakt heeft. Nathalie draagt ook nog een rugzak van 36 liter. De rollator heeft ze nodig voor de stabiliteit. Ze hebben haar rug vastgezet met pinnen, waardoor ze zich niet zo maar kan omdraaien. De rugzak maakt haar nog stabieler. Als ze moe wordt, komt er vanuit haar rug een soort vermoeidheid, waardoor ze haar benen niet meer vooruit krijgt. Dan moet ze ook echt stoppen en heeft ze haar rollator nodig om te zitten.
Dat ze veel bekijks heeft met haar uitrusting zal niemand verbazen. Toen ze bij een schuurtje schuilde voor de regen, vroegen de twee fietsers die langs kwamen of ze haar kindje bij zich had.

Route en obstakels

Nathalie loopt de Rheinradweg, de fietsroute via Duitsland naar Zwitserland en uiteindelijk door naar Italië. Ze loopt in de schoolvakanties tien tot veertien dagen achter elkaar, ongeveer 15 tot 20 km per dag. 'Ik wil onderweg ook rustig kunnen genieten. Ik reserveer van tevoren de accommodaties. En of dat een monteurswoning is, in de kelder of op zolder, dat maakt me niet uit. Als ik maar een bed heb.' Nog even overwoog ze een tentje mee te nemen, maar dat werd wat zwaar. Ze heeft geprobeerd in haar tuin te logeren. 'Dat ging goed. Maar voorlopig wil ik dat nog niet.'
Ze leest zich van tevoren zo goed mogelijk over de route in. Wie heeft hem al gedaan, wat zijn ze tegengekomen? Ze kan niet haar rugzak om doen en gewoon gaan lopen. Ze komt dan te veel obstakels tegen. Het is voor Nathalie heel belangrijk haar grenzen niet op te zoeken, en er al helemaal niet overheen te gaan. In het begin heeft ze dat wel gedaan, maar dat moet ze direct bezuren. Ze moet goed naar haar lichaam luisteren; ze herstelt niet zo snel als anderen. En dus bestudeert ze op Google en landkaarten de komende route: op zoek naar mogelijke obstakels. Zandpaden en gravel zijn lastig, maar wel te doen. En drukke wegen moet je uiteraard proberen te vermijden, maar de knalgele hoes over haar rugzak zorgt ervoor dat ze extra goed zichtbaar is. Hele smalle paden waar de rollator te breed voor is, zijn onmogelijk; ook klaphekjes en trappen geven problemen.
'Als ik een klaphekje tegenkom, kan ik de rollator soms wel uit elkaar halen en eronderdoor schuiven, maar het is een gedoe. En als dat niet lukt, moet ik teruglopen en een weg eromheen zoeken. Dat gebeurt af en toe.'
Of die keer dat ze via Google had uitgezocht hoe ze moest lopen. 'Ik had gezien dat er een pad moest zijn. Ik zou dan op een klein asfaltweggetje uitkomen. Daarvoor moest ik wel een brug over. Toen ik echter bij de brug aankwam, bleken er trappen te zijn. Die had ik niet eerder opgemerkt. Je moet dan even nadenken: ga ik dit proberen, ga ik wachten op hulp, doe ik het zelf, of loop ik om? Uiteindelijk heb ik de rollator omhoog getrokken. Maar aan het eind moest ik die trappen natuurlijk ook weer af. Ik heb ook mijn man een keer geappt. Als ik over vijf minuten niet weer app, dan lig ik beneden aan de trap en dan moet je me maar zoeken. Dat is spannend. Dan merk je dat je daar normaal niet bij stil staat.' 'Dat zijn wel leuke situaties', voegt Nathalie nog lachend toe.

Alleen

'Het was een gevoel om alleen naar Rome te willen

lopen. En niet met iemand anders samen. De rust, mijn eigen tijd, mijn eigen ding plannen. Ook de ontmoetingen onderweg; je hebt andere gesprekken. Een bakkertje dat om 7 uur open is en waar je gelukkig brood kan kopen, omdat je niks te eten meer hebt. En dan kom je onderweg iemand tegen die helemaal niets heeft en je kunt je brood samen delen en het water dat je nog hebt. Het zijn die kleine dingen. Maar alleen lopen beperkt je ook. In het begin vond ik het heel lastig. Dan dacht ik: nu loop ik alleen, nu ben ik echt alleen. Maar het is heerlijk. Ik ga dan ook zeker door. Het is genieten!' Dat wil niet zeggen dat het altijd gemakkelijk is. De eerste dagen ben je helemaal fit en dan komt ineens de man met de hamer. Nathalie vertelt: 'Ik kwam een keer 's morgens een vader met zijn dochter tegen die een dagtocht op de mountain bike gingen maken. We spraken elkaar even, en ik vertelde waar ik naartoe liep. We gingen ieder zijnsweegs. En dan ineens voel je je eenzaam. Vind je het nou daadwerkelijk zo leuk? Dan loop je een potje te brullen. En ineens hoor ik in de verte twee fietsbellen, heel hard bellen. Wat is dat? Aan het eind van het weiland kom ik die vader en dochter weer tegen. Ik zwaaien. Het was nog maar vijf kilometer naar het volgende dorp. En het was weer leuk, je komt dan weer uit dat dieptepunt van de eenzaamheid en de hitte. Er is altijd een dip. Maar je weet ook dat die over gaat. Dat zijn van die mooie momenten. Daarom ga ik ook alleen verder. Die momenten komen extra binnen. Dat is niet als je samen loopt. Je moet het nu zelf doen. Dat maakt het alleen lopen heel bijzonder.'
'Wanneer ik denk aan te komen? Geen idee. Dat duurt nog jaren. Het ligt er ook aan of ik me goed voel. Ik heb nog niet gekeken hoeveel kilometer het naar Rome is'.

De weg belangrijker dan de bestemming

Na afloop van het interview mailt Nathalie me nog. 'Hoi, hoi, nog even. Ehm, volgens mij ben ik vergeten te zeggen waarom Rome. Ik ben katholiek opgevoed en tijdens en na mijn ziekte en revalidatie heb ik veel kracht en hoop gekregen vanuit mijn geloof. Ik voelde gewoon dat het goed zou komen, ondanks het vooruitzicht. Na de aankomst in Santiago voelde ik nog meer de drang om alleen naar Rome te lopen dan daarvoor. Voor mij is de weg naar Rome misschien nog wel belangrijker dan aankomen in Rome. De stilte, de natuur, de ontmoetingen, jezelf tegenkomen en er sterker uitkomen, dat is mijn pelgrimstocht. Puur genieten en dankbaar zijn.
Dit wou ik toch nog even zeggen.'

Over de Arlbergpas naar Rome

door Henk Sieben

Nimmer had ik een slopender en uitputtender fietsdag dan op 20 april 2014. Het was Eerste Paasdag, de Dag der Verrijzenis, maar ik was de totale instorting nabij. We, Alie mijn vrouw en ik, fietsten die dag van Nüziders naar Landeck (Oostenrijk). Op zich was het tot aan de afmattende klim van de Albergpas best een aardige fietsdag geweest. De zon scheen lekker, geen vuiltje aan de lucht, zo leek het. Onder aan de berg overwogen we nog even met de trein te gaan, maar dat duurde nog een hele tijd. We besloten in elk geval met de fiets de klim te wagen. Na een paar honderd meter echter begon de stijging allengs zwaarder te worden: van 7% naar 10% en het ging maar door. Ik stapte hijgend af en nam een korte pauze, niet wetende dat het zwaarste nog moest komen.

Al ploeterend fietste ik in het meest lichtste verzet de berg op. Op een gegeven moment fietsten we in de sneeuw, wat maakte dat de tocht welhaast in een bizarre overlevingsexpeditie veranderde. Zo'n honderd meter voor het bordje St. Christoph, boven op de Albergpass, stapte ik voor de zoveelste maal af, totaal versleten. Moeizaam duwde ik de fiets voor me uit. Ik besloot een foto van het plaatsnaambord te maken. Dat was het enige wat ik nog kon, fietsen ging niet meer. Zo sjouwde ik de 1793 meter hoge pas op. Pas na een lange pauze in een warme hotellounge kon ik verder, richting Landeck.
Op 2 mei kwamen we in Rome aan.

Een geestel

p

Tekst **Patrick Naaktgeboren**

"Jouw beschrijvingen van je tocht zijn zo beeldend dat ik het gevoel heb een stuk met je mee te lopen". **Vanuit je luie stoel een pelgrimstocht naar Rome maken. Dat lijkt onmogelijk, maar sommige commentaren van achterblijvers op blogs van pelgrims komen aardig in de buurt. Als je bladert door de prachtige fotoboeken die pelgrims na terugkeer uit de Heilige Stad samenstellen, dan heb je het idee de tocht mee te beleven. Je onderneemt als het ware een geestelijke pelgrimstocht.**

Dat idee van een geestelijke pelgrimage is minder gek dan het lijkt. Naast de pelgrims die de Romereis daadwerkelijk ondernamen, was het in de Late Middeleeuwen wel degelijk mogelijk om 'in gedachten' of 'in de geest' een reis naar Rome te maken. Zoals bekend gingen veel gelovigen op pelgrimstocht naar Rome in de hoop daar een goddelijke zegen en een aflaat voor hun zonden te verkrijgen. Dat wil zeggen: een vermindering of algehele kwijtschelding van de tijd die zij, of een familielid, als straf in het vagevuur moesten doorbrengen. De bedevaart kon worden opgelegd door een biechtvader als boetedoening, en de uitvoering was dan een voorwaarde voor vergeving. In de Middeleeuwen kon ook een wereldlijke rechter een bedevaart als straf opleggen.

Van fysieke naar geestelijke pelgrimage

Waar aanvankelijk de nadruk werd gelegd op de pelgrimages in fysieke zin, verschoof in de loop van de veertiende eeuw het accent geleidelijk naar de geestelijke pelgrimages. Die trend sloot aan bij de beweging van de Moderne Devotie en was vooral een middel waarmee innerlijke of spirituele groei werd nagestreefd. Dit was deels het gevolg van het feit dat fysieke pelgrimages onmogelijk waren voor hen die binnen de kloostermuren moesten blijven. Monniken en nonnen waren gebonden aan de gelofte van de *stabilitas loci,* waardoor zij niet zomaar zonder toestemming konden vertrekken. Die toestemming werd niet gemakkelijk verleend: de zorg leefde dat monniken en nonnen door hun afgezonderde leven de verleidingen en gevaren van de buitenwereld niet konden weerstaan. Daarnaast kwam er in de Late Middeleeuwen steeds meer kritiek op pelgrimstochten. Het was namelijk twijfelachtig of de pelgrims daadwerkelijk tot bezinning kwamen of dat het meer een uiterlijk vertoon van vroomheid en berouw was. In deze context ontstond er een vraag naar boeken waarmee kloosterlingen, zowel religieuzen als leken, een geestelijke pelgrimage konden maken.

De aflatenleer

Onlangs vierde men in Zutphen een feestje: bij een onderzoek naar de eerste Zutphense drukkers stuitte men op een boekje, getiteld *Die costelike scat der geesteliker rijckdoem* van abt Robert van Keulen. Dat boek uit 1518 bleek het eerste drukwerk dat in deze stad werd uitgegeven. In dit

Molenaar Robin met de doedelzak uit de Canterbury Tales, Chaucer

boek wordt beschreven op welke manieren de zonden van een gelovige kwijtgescholden konden worden. Daartoe behoorde ook de geestelijke pelgrimage. In de eerste vijf hoofdstukken worden alle elementen van de aflatenleer uitgebreid toegelicht. Vervolgens worden de verschillende manieren besproken waarop de aflaten verdiend kunnen worden. Abt Van Keulen besloot om daarin een geestelijke pelgrimage zowel naar Rome als naar Jeruzalem op te nemen.

Middeleeuwse reisbeschrijvingen

De middeleeuwse reisbeschrijvingen naar Rome kunnen in twee categorieën worden onderverdeeld. Ten eerste zijn er teksten die nu geclassificeerd zouden worden als toeristische reisgidsen. Een van de bekendste voorbeelden daarvan is de *Mirabilia urbis Romae* (De wonderen van Rome) (1143). Dit boek is verdeeld in drie hoofdstukken: een catalogus van de gebouwen in Rome, de ontstaansgeschiedenis van enkele gebouwen en een looproute door de stad.

ijke
elgrimstocht

Domenico di Michelino: Dante met in zijn hand de Divina Comedia. Op de achtergrond het Vagevuur.

De tweede categorie beschrijvingen kan getypeerd worden als pelgrimsgidsen. In de *Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae* (De aflaten in de kerken van Rome) staat beschreven in welke Romeinse kerk bepaalde relieken lagen en wat een bezoek in termen van aflaten opleverde. Deze tekst werd vaak in samenhang met de *Stationes ecclesiarum urbis Romae* (De staties in de kerken van Rome) gebruikt. Dit is een kalender waarin overzichtelijk wordt weergegeven wanneer in een kerk de mis werd opgedragen. Het oudste handschrift van de Indulgentiae dateert uit de twaalfde eeuw; dat van de Stationes uit de achtste. De meeste handschriften zijn echter afkomstig uit de veertiende en vijftiende eeuw. Uit de inhoudsopgave en de inleidende folio kan al snel worden geconcludeerd dat Van Keulens beschrijving over Rome is gebaseerd op de Indulgentiae en de Stationes.

Luik als alternatief

In eerste instantie waren de Mirabilia, Indulgentiae en de Stationes zeer nuttig voor pelgrims die in de Jubeljaren 1300 en 1350 een Romereis maakten. Zij konden geen volledige aflaat verdienen als zij niet zelf in fysieke zin in Rome waren geweest. Paus Bonifatius IX (1389-1404) bracht hier in 1391 verandering in. In een bul aan de bisschop van Luik is vastgelegd dat de paus de Brabantse en Vlaamse pelgrims tegemoet wilde komen die om legitieme redenen, door bijvoorbeeld een ziekte, tijdens het Jubeljaar van 1390 niet in staat waren geweest om op Romereis te gaan. In plaats van naar Rome af te reizen mocht deze groep thuisblijvers in 1391 naar Luik op bedevaart gaan. Daar konden ze dan onder enkele voorwaarden een volledige aflaat bemachtigen. Zo werd van hen geëist dat zij het geld dat ze op de reiskosten bespaarden nu aan de paus moesten betalen. Bonifatius wilde met deze bul dus vooral zijn eigen financiële positie versterken.

Van Keulen heeft *Die costelike scat* specifiek voor deze doelgroep geschreven (vrije vertaling): *"Paus Innocentius VIII heeft vergund aan alle klerken, lekenbroeders en*

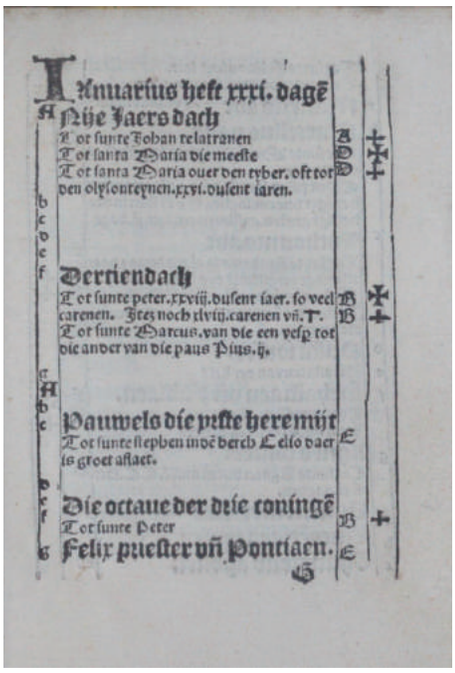
Ianuarius heft xxxi. dagē
Nije Jaers dach
Tot sunte Johan te latranen
Tot santa Maria die meeste
Tot santa Maria ouer den tyber. oft tot den olysonteynen. xxvi. dusent iaren.
Dertiendach
Tot sunte peter. xxviij. dusent iaer. so veel carenen. Itez noch xlviij. carenen vñ. T.
Tot sunte Marcus. van die een vesp tot die ander van die paus Pius. ij.
Pauwels die yrste here mijt
Tot sunte stephen in dē berch Celio daer is groet aflaet.
Die octaue der drie coningē
Tot sunte Peter
Felix priester vñ Pontiaen.

De eerste pagina van de jaarkalender. Uit: Robert van Keulen, Die costelike scat der geesteliker rijckdoem

De Sint-Jan van Lateranen. Uit: Die costelike scat.

De Sint-Pieter. Uit: Die costelike scat.

-zusters die onder het kapittel van Windesheim van Zwolle horen, in welk klooster of land dat zij wonen, dat zij niet alleen tijdens de statiedagen, maar ook altijd in hun kerken aflaten kunnen verdienen die afkomstig zijn van de kerken, kapellen, altaren of andere heilige plaatsen van Rome."
Uit het citaat blijkt dat de paus aan de klerken en lekenbroeders en -zusters die in een van de kloosters van het Kapittel van Windesheim verbleven, het privilege had vergund om in het klooster op dagelijkse basis aflaten te verdienen. Het woord 'vergund' impliceert dat het Kapittel niet voor dit pauselijk privilege heeft hoeven te betalen, maar dit is waarschijnlijk een eufemisme: de paus zal hiervoor wel degelijk geld hebben gevraagd. Volgens Van Keulen hadden andere kloosterorden, zoals de benedictijnen, hetzelfde privilege weten te bemachtigen.

Oprecht berouw vereist

In *Die costelike scat* wordt puntsgewijs opgesomd wat iemand moest doen om een aflaat te kunnen verdienen. Ten eerste moest de zondaar alle zonden aan de priester opbiechten. Die kon hem dan volgens het sacrament van de biecht absolutie geven. Voorwaarde was wel dat de zondaar een waarachtige biecht had afgelegd en dat hij oprecht berouw had getoond voor zijn misstap. Iemand moest dus de gehele waarheid hebben verteld en laten zien dat hij zijn leven wilde beteren. Vervolgens legde de priester een boete aan de zondaar op die hij op aarde kon aflossen door het doen van goede werken, het betalen van aalmoezen of door op kruistocht te gaan. Een andere mogelijkheid was dat de straf voor een bepaalde tijd in het vagevuur moest worden uitgezeten. Door middel van aflaten kon de straf gedeeltelijk of volledig worden kwijtgescholden. Zo kon de tijd die iemand in het vagevuur moest doorbrengen worden ingekort. Alhoewel aflaten officieel geen deel uitmaakten van het boetesacrament, probeerden vele gelovigen op deze manier de strafmaat te verminderen.

Informatie over Rome

In de Late Middeleeuwen zou een gelovige Rome meteen associëren met de paus en de apostelen Petrus en Paulus. Dat wil niet zeggen dat het klassieke verleden van de stad was vergeten. Integendeel, de gebouwen en ruïnes die de tand des tijds hadden doorstaan, konden onmogelijk over het hoofd worden gezien. In de Oudheid ontleende de stad zijn identiteit en prestige aan de kenmerkende gebouwen, terwijl in de Middeleeuwen de restanten de neergang van het heidense Romeinse Rijk symboliseerden. Daarentegen representeert het christendom het herstel van Rome. Door de bouw van nieuwe kerken en alle restauratiewerkzaamheden werd er nieuw leven in de stad geblazen. Hieruit kon de lezer afleiden dat christelijk Rome in hiërarchisch opzicht superieur was aan het heidense Rome.

De zeven hoofdkerken en de kalenders

Een Romeganger was voornamelijk geïnteresseerd in de zeven hoofdkerken, want hierin bevonden zich de heiligste belangrijkste altaren, kapellen en relieken van de stad. Bij deze heiligdommen kon men de zo felbegeerde aflaten bemachtigen. In de Late Middeleeuwen betrof het de volgende kerken: Sint-Jan van Lateranen, Sint-Pieter, Sint-Paulus buiten de Muren, Heilige Maria de Meerdere, Sint-Laurens buiten de Muren, Sint-Sebastiaan

buiten de Muren en het Heilig Kruis van Jeruzalem. In *Die costelike scat* worden de zeven hoofdkerken afzonderlijk besproken. Ook worden er twee kalenders bijgevoegd: een jaarkalender en een kalender voor bijzondere feestdagen. In die kalenders trof de lezer de volgende informatie: (afb. 1) van links naar rechts weergegeven: dag van de week, naam feestdag en eventuele bijzonderheden, letter hoofdkerk en soort aflaat. Om het geheel overzichtelijk te maken, werd elke hoofdkerk gekoppeld aan een letter uit het alfabet (A-G).

Het visuele beeld van Rome

De tekst bij de hoofdkerken wordt ondersteund door houtsneden waarop de kerk en de heilige staan afgebeeld, zie pagina 32. In een oogopslag kon de lezer de heiligen aan bepaalde kenmerken herkennen. Een sleutel verwijst bijvoorbeeld naar de apostel Petrus. Opvallend is dat er voor de houtsneden twee basismodellen zijn gebruikt. Met uitzondering van enkele accentueringen (raam en vogels) kunnen er geen opvallende verschillen worden aangewezen. Evenmin geven deze afbeeldingen een realistisch beeld van de hoofdkerken. Alle kerken zien er namelijk qua bouwstijl en vormgeving precies hetzelfde uit. Een Romeganger zou hier in de praktijk niets aan hebben gehad. Die had meer behoefte aan een kaart waarop de kerken middels hun uiterlijke kenmerken duidelijk van elkaar te onderscheiden waren.

Visueel hulpmiddel

In *Die costelike scat* vervulden de afbeeldingen dan ook een geheel andere functie. In de hoek van elke hoofdkerk is een letter van het alfabet (A-G) getekend. Aan de hand van de kalenders kon de lezer nagaan wanneer een bepaalde kerk in gedachten bezocht moest worden. Vervolgens zocht men in het boek de bijbehorende afbeelding op die door alle symboliek ook voor ongeletterden eenvoudig te herkennen was. Daarnaast hingen er in sommige kloosters panelen waarop de hoofdkerk, de heilige en een letter waren geschilderd. Dit fungeerde als een visueel hulpmiddel voor het verdienen van aflaten. Met behulp van de letteraanduidingen en andere symbolische kenmerken wist de lezer op welke plek die in het klooster moest zijn. Deze gebedsoefeningen waren voor de kloosterlingen een dagelijks terugkerend ritueel. Dat houdt in dat zij vele malen in hun leven een spirituele reis naar Rome zouden maken. Die costelike scat kan daarom ook het beste getypeerd worden als een praktisch handboek voor kloosterlingen waarmee ieder op eigen manier een geestelijke pelgrimstocht kon ondernemen.

Patrick Naaktgeboren heeft Geschiedenis aan de Universiteit van Leiden gestudeerd. Sinds 2017 is hij als doctoraatsstudent verbonden aan de Universiteit van Maastricht.
Dit artikel is een bewerking van het artikel dat in 2016 verscheen in Madoc, tijdschrift over de Middeleeuwen, uitgegeven door uitgeverij Verloren. Voor losse nummers en abonnementen zie www.verloren.nl
Het geraadpleegd exemplaar van *Die costelike scat der geesteliker rijckdoem* door Robert van Keulen (Zutphen 1518) is afkomstig van de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, KW 228 G 30, fol. 1r-2v.

DE ONDERBROKEN TOCHT

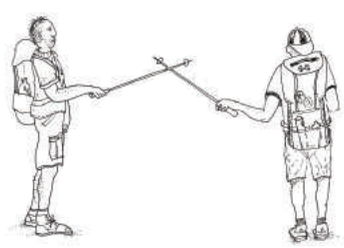

Berry Lammertink – 15 maart 2020

Korte vreugde

<< Op zaterdagavond kreeg ik te horen dat Frankrijk op slot ging die dag. Alle horeca is verplicht gesloten. Dat is voor een pelgrim natuurlijk heel lastig want zonder eten en drinken kan je niet. Verder wordt het dan ook lastig om een slaapplaats te vinden. Ik verwacht dat alleen in de grotere steden de hotels open blijven. En een pelgrim is vaak aangewezen op kleine ondernemingen of particulieren. Dus heb ik maar het besluit genomen om mijn tocht af te breken en later weer een keer op te pakken.
Wel ben ik zondag nog naar Dover gelopen. Onderweg kom je sowieso maar een enkeling tegen. Bovendien was er geen horeca langs de route behalve een McDonalds.
De dag begon wel regenachtig met veel wind.
Het was een mooie tocht, alleen sommige stukken wel erg modderig.
Nu zit ik op mij kamer in de jeugdherberg in Calais. Ik heb de terugreis geboekt. Het was een leuk weekend Engeland. Maar ik hef mijn blog niet op! Er komt een vervolg. Alleen weet ik nog niet wanneer. Eerst het coronaspook maar over laten waaien. >>

Een jaar er tussenuit, wandelen zover je komt

Annelies en Stephan van den Thillart met hond Dora

Tekst **Hans Overgoor** Foto's **Annelies en Stephan van den Thillart**

Tijdens het liften in hun jonge jaren ontmoetten Annelies en Stephan een bijzondere man. "Als je écht iets wilt en het blijft maar knagen, doe het dan voor het te laat is", waren zijn wijze woorden. Dit was voor hen de aanleiding om een zwerftocht te maken. Met twee peuters reisden ze in een oud verbouwd busje zeven maanden door Europa en Noord-Afrika. Deze ervaring: doen wat je diep in je hart wilt, gaf vorm aan hun verdere leven.

Toen Annelies 65 werd, besloot ze resoluut: we gaan een jaar lopen in de natuur. En om echt vrij te zijn, slapen we in een tent. Stephan was nog niet zover, maar met de overtuiging van Annelies smolten al zijn bezwaren. Als compromis namen ze een wandelkar mee, zodat ze op de vlakke gedeelten de rugzakken niet hoefden te dragen. Ook hun negenjarige hond Dora, een soort Toller, kreeg een rugzakje mee, voor haar eigen voedsel. Om weg te gaan heb je een doel nodig, anders kun je niet weg. De verhalen over de drukte van de route naar Santiago de Compostella schrokken hen af. Rome werd hun doel, maar verder waren ze van plan om Gods water over Gods akker te laten lopen; niet alles van tevoren strak plannen, ervaren wat elke dag voor hen in petto had. *Carpe Diem* was het devies.

Een kunstzinnig paar, al sinds hun jeugd

Op een regenachtige zondagmiddag, nog net voordat de ernst van de coronacrisis zich van ons meester zou maken, ontmoet ik het drietal, want Dora hoort er vanzelfsprekend bij. De sfeer in hun huis in Berghem (vlakbij Oss) weerspiegelt onmiskenbaar wat Annelies en Stephan hun hele leven lang al bindt: kunstzinnig bezig zijn in zowel toegepaste, als vrije kunst. Ze stralen warmte, gastvrijheid en harmonie uit, terwijl Dora rustig een oogje dichtknijpt.

Ze kennen elkaar al vanaf de schoolbanken in Rosmalen en begonnen hun werkzame leven in het onderwijs: Annelies als lerares stof versieren en tekenen. Stephan als docent handvaardigheid. Maar zijn roeping lag niet in het onderwijs. Hij volgde zijn hart en ging zich toeleggen op het ontwerpen en maken van meubels en keukens. Samen richtten ze atelier “De Zonnevlecht” op.
Ze laten me de drie schitterende fotoalbums zien waarin je hen dagelijks in woord en beeld op de voet kunt volgen. Al bladerend word je deelgenoot van het wel en wee dat ze in dit pelgrimsjaar meegemaakt hebben. Bizarre ontmoetingen, vreugde, verdriet, gevaren, hun samenzijn, het improviseren en accepteren en verschillende “hondse” anekdotes.

Moeizame start

Op 14 juli 2018 trekken ze met prachtig weer de deur achter zich dicht en gaan op pad. Het huis wordt voor een jaar verhuurd. ‘De start was hectisch’, zo herinnert Annelies zich. ‘De voorbereidingen waren nooit af. Maar we gaan, zeiden we tegen elkaar en onderweg zoeken we het verder uit.’ De bedoeling is om eerst globaal de GR5 te volgen richting Luik, Ardennen en Luxemburg om vervolgens in Noordoost Frankrijk de *Via Francigena* te volgen tot Rome. Even voorbij Weert bedenkt Annelies bij het zien van een kerk ineens dat hun pelgrimspaspoort nog onbevlekt is. Een vriendelijke pastoor geeft hen niet alleen hun eerste stempel, maar leest ook een spirituele tekst voor en zegent hen voor een behouden voetreis. Een speciaal moment.

Nog maar tien dagen van huis schrijft Stephan in zijn dagboek: “mijn rug is verzwakt door de inspanning van gisteren, en hoppa, daar schiet het er weer in. Dit kun je best een dieptepunt noemen; ik kan nauwelijks lopen en Annelies gaat de kar trekken. *Nous sommes désolées*”. Zo blijft het de eerste tijd kwakkelen, slecht slapen door nachtbrakers op campings en politierazzia’s midden in de nacht op zoek naar drugscriminelen. Ze trekken heuvel op, heuvel af door de Ardennen en maken, zwoegend in de hitte slechts stapvoets voortgang. ‘Achteraf gezien’, zegt Stephan, ‘waren de Ardennen de eerste echte hobbel en het zwaarste deel van de hele tocht. Lichamelijk ongemak, hitte, venijnige klimmetjes en afdalingen en onrustige nachten; alles wat het zwaar kan maken kwam samen. Eigenlijk moesten we alles nog leren. De juiste slaapplek vinden, tentje goed opzetten en afbreken, en koken met de juiste brandstof. ‘s Morgens waren we al een kleine twee uur bezig voor we op pad gingen met onze twee keer zestien kilo.’
De verschijning van Dora was voor de een geen probleem maar ook nog weleens een reden om de deur te weigeren.

Hoogte- en dieptepunten

Vanuit Luxemburg zakken ze verder af door de Elzas, om via Belfort en de Haute Savoie eind september de grens van Zwitserland te bereiken. Op 1 oktober brengen ze de nacht door in de prachtige abdij van Saint Maurice en tien dagen later bereiken ze het hoogste punt, tevens een van de hoogtepunten van hun pelgrimage: het hospice

Fornovo di Taro, bij Parma (It.)

Rome vanaf de Monte Mario

op de Grote Sint-Bernard. Ze zijn dan bijna drie maanden onderweg en voelen grote voldoening en tevredenheid dat ze op dit punt zijn aangekomen. Geen twijfel meer, zo die er geweest is, dat ze nu verder gaan.
Ze volgen de Via Francigena richting Vercelli, steken de Po over en volgen te midden van veel wind, grijze luchten en sombere regenbuien de pelgrimsweg die zovelen van ons gegaan zijn door Toscane en Lazio. Op een dag, wanneer de zon even door de wolken breekt, zit Stephan met Dora lekker in het zonnetje uit te rusten voor een winkel waar Annelies boodschappen doet. Een voorbijganger staat stil en werpt hem wat munten toe. 'Dan weet je hoe een bedelaar zich voelt', merkt hij droogjes op. Ook ontmoeten ze halverwege Italië een ouderpaar dat al vijf maanden van plaats tot plaats trok op zoek naar hun plots verdwenen pelgrimerende zoon. 'Hartverscheurend was het verdriet en de wanhoop van die mensen', herinnert Annelies zich.

Het einddoel bereikt

Op 3 december bereiken ze – via La Storta met z'n drukke wegen en vele stadsvuilnisbelten - na een goede tweeduizend kilometer hun einddoel. Vanaf de top van Monte Mario zien ze Rome voor zich liggen. Op de selfie met de Heilige Stad op de achtergrond zie je Annelies stralen, Stephan tevreden maar enigszins gepijnigd kijken en Dora zonder enige emotie voor zich uit staren. Ze halen het testimonium op, laten het Vaticaan even voor wat het is en sturen direct aan op het *Ostello*. Dan komt het frustrerendste deel van de dag: ondanks de telefonisch gemaakte afspraak wordt Dora op het slaapadres geweigerd.

Rome bereikt en dan?

Er moet een nieuw doel komen. Ze besluiten naar de hak van Italië door te lopen en overwegen terug te keren via Albanië. Na het bezoek van de kinderen is het drietal een paar dagen later al weer op pad, over de *Via Appia Antica* zuidwaarts, de *Via Francigena del Sud*. De dagen zijn kort, de afstanden lang en het weer is wisselvallig. Tegen de tijd dat Kerstmis nadert zitten ze nog vol impressies van de afgelopen maanden en besluiten ze tot een winterstop in Terracina, halverwege Rome en Napels. De foto's en de beschrijvingen van deze plek roepen beelden op van Maria en Josef in de Kerststal. Tot eind februari 2019 dompelen ze zich ter plekke onder in het sobere Italiaanse plattelandsleven. Ze trekken erop uit, werken mee op het land, krijgen Italiaanse les en maken

vrienden. Het is een leven zonder franje, ongecompliceerd, want “morgen is er weer een dag”. Op 20 februari nemen ze afscheid van ieder die hun dierbaar is en gaan weer op weg. Niet naar de hak, maar naar Napels, waar ze een week later de boot naar Cagliari, Sardinië nemen.

De dorpspastoor als middelpunt van het dorp

Daar volgen ze de route naar Santiago, de *Santa Jacu* en raken onder de indruk van de vriendelijkheid en puurheid van de mensen en van de schoonheid, de rust en de prachtige natuur. Ze slapen in een post van de *Misericordia* en ontdekken dat de kerk in de persoon van de plaatselijke pastoor nog een centrale rol speelt in het dagelijks leven op het eiland; in het geven van advies, hulp, huisvesting en bemoediging. Ze trekken er een maand voor uit om van zuid naar noord te komen om in Capo Testa de veerboot naar Corsica te nemen. Italië ligt achter hen. ‘Mijn hoofd begon inmiddels aardig “vol” te raken van alle indrukken’, vertelt Annelies. ‘Toen we in Frankrijk waren realiseerden we ons steeds meer dat we op weg naar huis waren.’ ‘We kregen het gevoel geen doel meer te hebben’, voegt Stephan eraan toe, ‘maar we waren vastbesloten om het af te maken.’
En zo geschiedde: na de terugweg door Frankrijk, grotendeels over GR’s, wandelen ze op 20 juni 2019 weer hun vertrouwde Brabantse land binnen. Daar wacht hun een warm welkom door hun kinderen en vrienden.

Terugblik

Bijna een jaar zijn ze onderweg geweest, waarin ze in totaal zo’n zevenduizend kilometer hebben gelopen, twee keer nieuwe schoenen gekocht en vijf keer verzoold.

Terugblikkend voelen ze zich fysiek en mentaal nog sterker dan toen ze vertrokken, maar vooral intens dankbaar en gelukkig. ‘Het is zo’n bijzondere ervaring’, vertelt Stephan, ‘dat je samen heel kunt zijn, bewegend als één lichaam, elkaar ondersteunend en wederzijds afhankelijk, om samen je doel te bereiken.’
Annelies knikt instemmend. ‘Overal zijn lieve, behulpzame mensen. En het is ongelofelijk hoe mooi het overal is. Doordat je er doorheen moet, soms dagenlang, ga je van ieder landschap de eigen schoonheid ervaren. Je krijgt op den duur steeds meer vertrouwen dat alles zijn weg vindt en goed komt. Op de een of andere manier wordt alles in evenwicht gehouden en duidelijk gemaakt. Maar je moet wel leren zien en luisteren.’

Het wandkleed (op de achterpagina van deze Omnes) dat Annelies gemaakt heeft, is geïnspireerd op een kaartje dat ze bij hun afscheid in Fondi van een Italiaans echtpaar kregen. Het stelt een icoon voor met twee omhelzende mensen, symbool van een gelukkige verbintenis en van samenzijn, en een teken van hoop. ‘Dat plaatje vormde voor ons een aanzet en inspiratie om verder te gaan’, zegt Annelies met een warme glimlach en met even warme instemming van Stephan. Terwijl ze elkaar omarmen knijpt Dora een oogje dicht.

**Voor degenen die geïnteresseerd zijn Annelies en Stephan te ontmoeten en met hun werk kennis te maken of hun albums te bekijken is er de expositie *Pelgrimage* in K26 te Oss. In verband met het coronavirus is de expositie voorlopig uitgesteld.
Actuele informatie op www.pelgrimswegen.nl**

Monteroni d’Arbia, bij Siena (It.)

LANGS ROMAANSE KERKEN IN GRONINGEN MET MARIA LICHTMIS

AFLEVERING 5

Dit is de vijfde aflevering van de serie *Pelgrimeren in eigen land*. Dit keer doet Titia Meuwese verslag van een wandeling langs een viertal Groningse kerken.

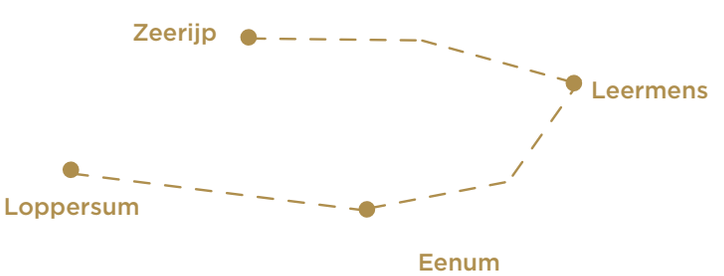

Pelgrimeren in eigen land

Tekst en foto's **Titia Meuwese**

Het geheim van Groningen zit hem in de zeeklei. Uit die zeer vruchtbare klei kwam niet alleen veel welvaart, maar er werden ook heel veel kerken van rode baksteen mee gebouwd op de terpen en wierden. Dat kwam omstreeks 1150 op gang en ging door tot het einde van de 15e eeuw. Omdat er daarna niet veel afgebroken werd, staan er in Groningen (en ook in Friesland) nog veel Romaanse en Romanogothische kerken. Na de reformatie witgekalkt en leeggehaald, zijn ze vanaf de jaren 60 van de vorige eeuw goeddeels zorgvuldig gerenoveerd.

Uit mijn familiehistorie kende ik een aantal kerken al, zoals die uit Garnwerd, waar mijn moeder als kind bij haar oom de schoolmeester logeerde, en de kerk in Winsum, het dorp waar mijn vader opgroeide. Mijn ouders waren dan ook lid van de Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK) en gingen mee op excursie langs al die kerken in de tijd dat ze omgetoverd werden van zeer vervallen tot fraai gerestaureerd.

Een goed deel van de kerken is tegenwoordig van april tot oktober weer dagelijks geopend, sommige worden nog als kerk gebruikt, andere hebben culturele bestemmingen. Vrijwilligersgroepen houden ze levendig: de open kerk hoort bij het dorp, ook als zo'n dorp maar net negentig inwoners telt zoals Eenum.

Maria Lichtmis

Om het wat aantrekkelijker te maken voor de dorpsbewoners om mee te helpen als vrijwilliger en om wat extra geld te verdienen was op zaterdag 1 februari een wandeltocht van 15 km georganiseerd ter gelegenheid van Maria Lichtmis langs vier van deze kerken ten noordoosten van Loppersum. Op Maria Lichtmis konden de arbeiders in West-Europa van baas wisselen, tegelijkertijd was het traditie om pannenkoeken te eten. Een ronde koek die waarschijnlijk de zon verbeeldde. Ook na de reformatie bleef dit gebruik bestaan: wie op die dag een pannenkoek at zou het hele jaar geluk hebben. Zoeken van nieuwe bazen

was waarschijnlijk lastig in deze streek: al vroeg waren hier grote boerderijen met voor de arbeiders dus maar weinig keuze.
De nakomelingen van boeren en arbeiders vonden de tocht op een grijze februari-dag een leuk idee: komend van het station in Loppersum zag ik makkelijk waar ik af moest steken naar Zeerijp, want er liepen clubjes mensen over een fietspad langs de akkers. Ongeveer 250 mensen namen deel aan de tocht. Als stads-Groninger was ik een uitzondering, mensen vertelden dat ze wel eens naar de stad gingen, maar dan gauw weer terug naar hun mooie rustige dorp. In de hoge 14e-eeuwse Jacobskerk van Zeerijp kreeg ik een stempelkaart. Het was er een drukte van belang, met het bakken van pannenkoeken, maar ook met verkoop van koffie en mosterdsoep. Op een tafel stond een beeld van Maria met een aantal lichtjes er omheen. Er werden liedjes gezongen en er zou een orgelconcert komen, maar ik moest verder om mijn stempelkaart vol te krijgen.

Dankzij vrijwilligers dagelijks open

Over modderige paden balanceerden we met een groep wandelaars naar 't Zandt. Je kon de route ook fietsen; dat werd door een minderheid van de deelnemers gedaan.
In 't Zandt staat een oudere Mariakerk uit de 13e eeuw, vol met grote grafstenen van de herenboeren en boven ons hoofd mooie fresco's, onder andere van de pelikaan die haar jongen met bloed voedt. Gesterkt door lekkere linzensoep ging ik op weg naar Leermens, waar de Donatuskerk hoog op een half afgegraven terp ligt, boven de ijsbaanvijver. Het is een kleinere kerk, oorspronkelijk uit 1050 met oude resten van een koorbalkon, met tufsteenbanden tussen de bakstenen. Tufsteen was een dure steen uit de Eifel die in de vroege Middeleeuwen gebruikt werd. Later werd de lokale baksteen gebruikt; die maakte het bouwen goedkoop. Hier werd enthousiast uitleg gegeven, men verzekerde mij dat nu al vijftig Groninger kerken vanaf maart tot november de hele dag open zijn. Een grote ploeg vrijwilligers zorgt ervoor dat dit kan, sommige kostbaarheden zijn achter glas geplaatst, andere in kasten opgeborgen en vandalisme is er tot nu toe niet.
Tenslotte ging ik naar Eenum, een heel klein dorp waar de kerk op de resten van de terp balanceert, de toren hangt aardig scheef. Alweer een ijsbaan eronder. Hier at ik dan eindelijk een pannenkoek, onder de preekstoel. Ik had nu wel vier stempels, maar voor het herinneringscadeau had ik nog een keer naar Zeerijp moeten teruglopen. Het werd steeds grijzer en ik liep terug naar het station in Loppersum.

Volgend jaar wordt de tocht met Maria Lichtmis weer georganiseerd. Fietsen of lopen langs de kerken kan natuurlijk het hele jaar door, zie op www.groningerkerken.nl onder Kerkenfietspad; of voor wandelen op de website van de Stichting Pelgrimeren in Groningen (www.spig.nl). In elk seizoen is het mooi op het Groninger land.

De Mariakerk in 't Zandt

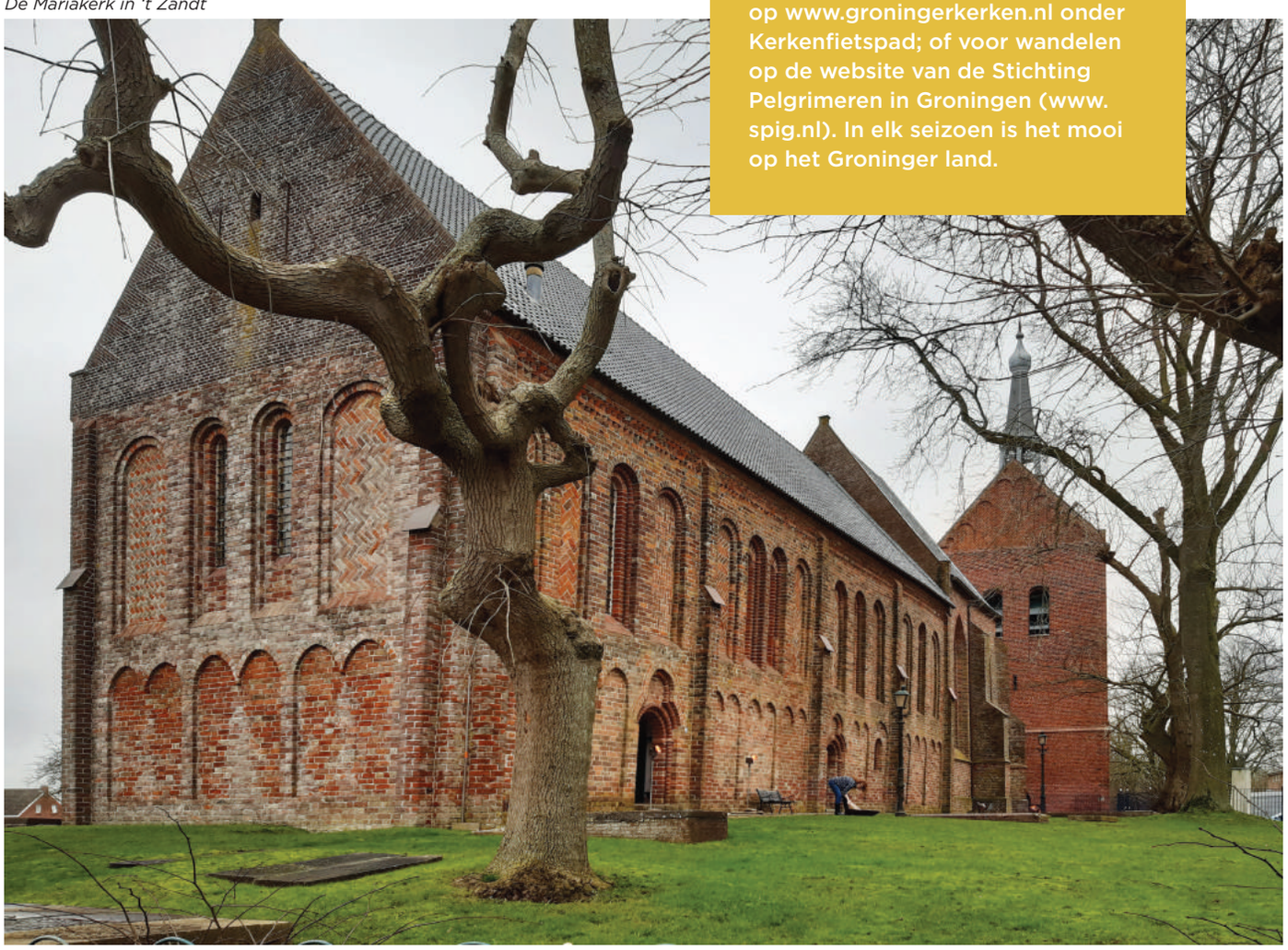

Jeruzalemsche Reyze van Marinus Geubels uit het land van Waes

Tekst **Luc Gregoir**

Onze hedendaagse pelgrimstochten trekken zich op aan de romantiek van pelgrimsreizen uit de middeleeuwen. Deze reizen zijn in nevelen gehuld, zodat we onze verbeelding de vrije loop kunnen laten gaan. Maar af en toe komt er een geschrift boven water dat een tip van de sluier oplicht over hoe het er echt aan toe ging. Zo bracht Luc Mol enkele jaren geleden het verhaal van pastoor Guilhelmi uit de zeventiende eeuw aan het licht door zijn bewerking van het reisverslag 'De Roomse Pelgrim'. De reis naar Jeruzalem van Marinus Geubels is ook zo'n verhaal.

Zo kan kwam men in de heemkundige kring van Sinaai, een dorp in Oost-Vlaanderen, op het spoor van het boek 'Jeruzalemsche Reyze' van Marinus Geubels, een ongeschoeide karmeliet uit Dendermonde die in het midden van de 18de eeuw voetreizen naar Rome en Jeruzalem ondernam. Zoals het de gewoonte was schreef Marinus zijn ervaringen neer en zijn moeder liet ze in twee boekjes drukken: in 1780 verscheen het verslag van de heenreis onder de titel 'Jeruzalemsche Reyze'; in 1786 verscheen het vervolg onder de titel 'Den wederkeerenden Pelgrim'. De bibliotheek van de universiteit van Gent bezit een exemplaar van deze twee boeken die gedigitaliseerd werden en online geraadpleegd kunnen worden.

De 'Jeruzalemsche Reyze' wordt aangekondigd als
een boekje waer in klaerlyk, stichtig en vermaekelyk word uytgedrukt syn vertrek uyt de Nederlanden nae Roomen, Napels, den Berg Vesuvius, Peut Soli, Messina, Calabrien, Sicilien, den Berg Etna, Catanien, wooninge in het berucht Eyland Malta, voords nae Smyrna, passagie door de Middelandsche Zee, Egypten-land, Syrien, Palestinen, den H. Berg Carmelus, Jaffa, syne treurige gevangenisse der Arabiers, en vele andere plaetsen doorreyst te water en te lande, benevens menigvuldige rampen en vremde ontmoetingen etc.

In Jeruzalem verbleef Pater Geubels dertig dagen in gevangenschap en de achtendertigste dag keerde hij langs een oostelijke weg terug naar Vlaanderen.
In de inleiding van 'De wederkeerende Pelgrim' lezen we
Waer in klaerlyk, stichtig en vermaekelyk word uytgedrukt syn vertrek uyt de H. Stad Jeruzalem, met een kort beschryf des Bergs Carmeli, van de stad Nazareth, een Groot deel van Gallileën, den hoogvermaerden Libanus in Syriën, de Middelandsche Zee en syne perykelen aldaer geleden, syne aenkomste in de Haeve van Marcelliën, voorders door Provence, Italiën, de Republique van Genua, Livorno en meer andere Steden op la Santa Casa ofte Loretten, Padua, Venetiën, Triest, Dalmatiën, Corinthiën, Styriën, Oostenryk, de Edelen Stad Weenen, ook een deel van Hongariën, Beyeren en Duydsland, het Land van Luyk, en zoo in het Vaderland etc.
De tekst leest als een achttiende-eeuws blog dat ons een voorstelling geeft van hoe zijn reis verliep. We lezen details over welke vervoersmiddelen gebruikt werden of welke tijd er nodig was om bepaalde afstanden te overbruggen en andere bijzonderheden; alles afgewisseld met stichtelijke raadgevingen.

Herman Cole, die sinds jaren publiceert over onderwerpen met betrekking tot Italië, heeft zich op dit verhaal gestort en een beeldvertelling uitgewerkt die de route en het verhaal van Martinus volgt. Herman zal deze vertelling brengen op de Vlaamse regiodag van Pelgrimswegen naar Rome. Deze staat gepland op 10 oktober in het Mercator-museum te Sint Niklaas. Noteer alvast deze datum en volg de aankondiging die in de agenda op de site pelgrims-wegen.nl zal verschijnen.

Het online boek is te lezen op de site https://lib.ugent.be/ van de universiteit te Gent. En natuurlijk bent u welkom op onze regio dag.

Ga naar
www.pelgrimswegen.nl/decamerone voor mooie pelgrimsverhalen van onze leden, geïnspireerd op de Decamerone van Giovanni Bocaccio.

DE ONDERBROKEN TOCHT

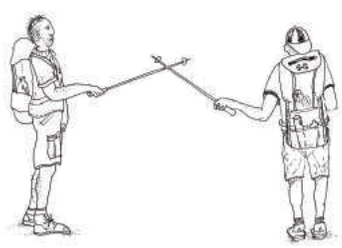

Jelle en Christine Kaastra -
Woensdag 18 maart 2020

Wat in het vat zit…

<< We hebben leren leven met regen en zonneschijn, luwte en harde wind, kou en heerlijk voorjaarsweer. Ook het omgaan met onverwachte hindernissen zoals wegomleggingen of hoogwater went. Niet verder te plannen dan één dag, en de normale dagelijkse dingen van thuis en werk helemaal los te laten werkt zeer ontspannend en bevrijdend. Het samen met elkaar optrekken en delen van alles versterkt onze band.
We zijn dankbaar voor alles wat we tot nu toe hebben beleefd, en voelen geen spoor van teleurstelling dat we nu voorlopig moeten pauzeren. Het leven is nu eenmaal niet maakbaar, ondanks onze goede voorbereidingen waarvoor we nog steeds blij zijn dat we ze zo gemaakt hebben. Dat zal ons bij het vervolg zeker weer van pas komen. >>

Colofon

De Vereniging Pelgrimswegen naar Rome is opgericht op 27 oktober 2007 te Houten. Zij wil de belangstelling voor pelgrims- en bezinningstochten naar Rome, te voet of op de fiets, vergroten en verdiepen.
Zij doet dit door:
• het beschikbaar stellen van informatie
• het uitwisselen van ervaringen
• het onderhouden van contacten met organisaties met vergelijkbare doelstellingen in binnen- en buitenland
• het verbreiden van kennis over tochten naar Rome en andere soortgelijke bestemmingen.

Op onze website **www.pelgrimswegen.nl** staat informatie voor wandelaars en fietsers over alle aspecten van het pelgrimeren naar Rome. Tenminste vier maal per jaar ontvang je een digitale Nieuwsbrief en twee maal per jaar ontvang je dit blad Omnes. In de maand november verwelkomen we alle leden op de jaarlijkse ontmoetingsdag.

Pelgrimsartikelen
Op onze website **www.pelgrimswegen.nl** vind je de mogelijkheid diverse artikelen zoals speld, wimpel of badge te bestellen. Ook kun je daar alle informatie vinden met betrekking tot het lidmaatschap.

Bestuur van de Vereniging
Roel Kamerling voorzitter, Dick van Maanen vice-voorzitter, Femke Heemskerk secretaris, Bart van den Dolder, penningmeester, Henriët Griffioen, Robert Jansen en Guus Wesselink leden.

Redactie Omnes, Nieuwsbrief en Website
Leo Baeten, Arnoud Boerwinkel (hoofdredactie Omnes), Rinse van Gans, Everdiene Geerling (Facebook en Twitter), Luc Gregoir, Titia Meuwese (Nieuwsbrief en Website), Hans Overmars, Arnold Spijker, Ben Teunissen (beeld- en tekstredactie), Guus Wesselink (contactpersoon vanuit het Bestuur).

Redactieadres
Henk Oomspad 11, 1034 WS Amsterdam redactie@pelgrimswegen.nl

Opmaak
Laura van Roemburg, Amsterdam, www.lauravanroemburg.nl

Druk Reliëfdrukkerij Bol, Leeuwerikweg 19, 5941 AL Velden

© **Vereniging Pelgrimswegen naar Rome**

Fotoverantwoording
De foto op de voorzijde van deze Omnes is gemaakt door Arnoud Boerwinkel. De tekening op de voorzijde en bij de rubriek “De Onderbroken Tocht” is van de hand van Ben Teunissen. De foto’s op pag. 15 zijn van Luc Gregoir en Geri van Ittersum.

Ontdekken wat de weg is in je leven
is met alle zintuigen open
in de wereld staan
en luisteren naar degene
die je beweegt
en door wie je je bewegen laat
is neen durven zeggen
en soms ja of misschien.

Ontdekken wat de weg is in je leven
is weten wat aan je voorbijgaat
nu je zo besluit en niet anders.

Ontdekken wat de weg is in je leven
is hopen op al het goede
dat ook jou mag overkomen
soms, heel even.

Ontdekken wat de weg is in je leven
is vertrouwen en bouwen
en nemen zoals het komt
en geven van wat je bent.

Wydo van der Lee

Titel: "Icoon van samenzijn", Annelies en Stephan van den Thillart